

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET

**TÜRKİYE’NİN PLANLI KALKINMA DÖNEMİNDE DIŞ TİCARET
POLİTİKALARI**

Yüksek Lisans Tezi

CİHAN ASAR

İstanbul,2017

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

..... Dr.ş. Ticaret
Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret
yüksek lisans programı 100019867 numaralı öğrencisi Cihan ASAK
..... in "Türkiye'nin Planlı Kalkınma Döneminde
..... Dr.ş. Ticaret Politika (arı)"
başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI

: Doç. Dr. Elçin Aykır Alp

JÜRI ÜYESİ

: Doç. Dr. Fazıl Kayıkcı

JÜRI ÜYESİ

: Doç. Dr. Figen Yıldırım

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20....
Tarih,/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Genel Bilgiler

İsim ve Soyadı : Cihan Asar

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bölüm : Uluslararası Ticaret

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Elçin Aykaç Alp

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2017

Anahtar Kelimeler : Kalkınma, Planlama, Planlı Kalkınma, Dış Ticaret Politikaları, Türkiye

Özet

Bu çalışma Türkiye'nin Cumhuriyet öncesi ve sonrası kalkınma deneyimlerini incelemektedir. Özellikle, 1960 ve sonrasında hayata geçirilen kalkınma planları üzerinden ülkenin günümüze dek kalkınmaya yönelik izlediği politikalar ve bunların etkileri gözlemlenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşundan sonraki 10 farklı kalkınma planından hareketle izlenen politikalar incelenmiştir. Sanayide yapısal değişikliğe gidilerek ve ihracata dayalı kalkınma modeli izlenerek verimli sonuçlar elde edilip edilmediği incelenmektedir.

Abstract

In this study, Turkey's development experiences before and after Republic has been examined. Especially, effects of development plans' policies which has been established since 1960 are observed. After establishment of State Development Organization, 10 development plan has published and these policies are examined. structural changes in Industry and export based development plans resulted as efficient or not is examined.

Önsöz

Türkiye'nin kalkınma serüveninde, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana sanayi ve ihracata yönelik stratejiler Türkiye'nin gerek kalkınmasında gerekse dış ticaretinde etkili olmuştur. Geride bıraktığımız kalkınma planları özellikle 1980 sonrası liberal politikalarla çemberin kırılmasını sağlamış, sonrasında 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında 500 milyar Dolar ihracatı hedefleyen bir ülke konumuna gelmiştir. Bu çalışma ile Türkiye'nin kalkınma deneyimi süresince hedeflerini, uyguladığı politikalarını dış ticaret çerçevesinde incelemeye çalıştım.

Çalışmamı sonuçlandırmamda büyük emeği olan ve desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Elçin Aykaç Alp'e ve aileme teşekkür ederim.

İstanbul, 2017

Cihan Asar

İçindekiler

Sayfa no

Tablo ve Grafik Listesi

Kısaltmalar

GİRİŞ.....	1
1. Büyüme ve Kalkınma; Temel Kavram ve Teoriler.....	3
1.1. Ekonomik Sistemler.....	3
1.2. Planlama ve Kalkınma nedir?.....	3
1.3. İhracata Dayalı Büyüme Modeli.....	5
1.4. Ülke Örnekleri.....	12
2. Planlı Kalkınma Deneyimleri.....	18
2.1. Politika Olarak Planlamanın Doğuşu.....	18
2.2. Türkiye'nin Tarihsel Süreci, Planlama Dönemi Öncesi ve Sonrası İktisadi Durum.....	19
2.3. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Anlaşmaları.....	21
2.4. Türkiye'de 1960 Öncesi Planlama.....	22
2.5. 1960 Sonrası ve Devlet Planlama Teşkilatı.....	23
2.6. Planların Niteliği ve Kalkınma Bakanlığı'nın İşlevleri.....	25
2.7. Kalkınma Planları.....	26
2.8. Kalkınma Planlarının Hedefleri.....	40
3. Kalkınma Planlarının Ortak Nokta ve Stratejileri	44
3.1. Türkiye'de Planlı Dönemde Öne Çıkan Diğer Stratejiler.....	44
3.1.1. Sanayileşme.....	44
3.1.2. Eski Merkezi Planlı Ekonomilerde Özelleştirme.....	46

3.2. Türkiye'nin 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı.....	48
SONUÇ.....	53
KAYNAKÇA.....	55

Tablo ve Grafik Listesi

Tablo 1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	27
Tablo 2: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	28
Tablo 3: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	29
Tablo 4: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	31
Tablo 5: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	32
Tablo 6: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	33
Tablo 7: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	35
Tablo 8: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	36
Tablo 9: Dokuzuncu Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	37
Tablo 10: Onuncu Kalkınma Planları Dış Ticaret Rakamları.....	40
Grafik 1: Türkiye'nin yıllara göre ithalat ve ihracatındaki büyüme.....	41
Grafik 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminin Yıllara Göre Artış veya Azalışı.....	42
Grafik 3: Türkiye'nin Yıllara Göre İhracat Hedefleri ve Gerçekleşen İhracat.....	42
Grafik 4: Türkiye'nin Yıllara göre İhracat Hedefleri, Gerçekleşen İhracat ve Sanayi Üretim Endeksi.....	43
Grafik 5: İhracatta Yıllara Göre Hedeften Sapma ve Sanayi Üretim Endeksi.....	44

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

DGÖ: Dünya Gümrük Örgütü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EİÖ: Ekonomik İşbirliği Örgütü

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği

IMF: International Money Fund

MTO: Milletlerarası Ticaret Odası

KEİÖ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticari Kalkınma Örgütü

Giriş

Planlama, komünist sistemlerin çözülmeye başlamasıyla beraber popüleritesini yitirmiş olsa da özellikle 20. yüzyılın 2. yarısından sonra Doğu Avrupa ülkelerindeki komünizmden kapitalizme geçiş sürecinde etkisini hissettirmiştir. Kapitalist sistem her ne kadar günümüzde kabul görmüş olsa da devletler bütçelerini, kalkınmalarını belirli planlar doğrultusunda gerçekleştirmekteler.

Geleneksel iktisat teorisini oluşturan Klasik ve Neoklasik iktisat teorileri, Liberal İktisadi Düşüncenin etkisinde kalarak, bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmış ve ekonomide devletin rolünü görmezlikten gelmiştir. Liberal iktisadi öğretisi ya da Laissez-faire (Devletin müdahale etmediği, piyasa kurallarının geçerli olduğu bir ekonomik politikayı ifade eder), 18. yüzyılın sonunda Fransa ve İngiltere’de, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi olan merkantilizme tepki olarak ve yeni doğan sanayi kapitalizminin sözcülüğünü yaparak ortaya çıkmıştır (Ulutürk, 1998). Gelişmiş ekonomilere baktığımızda sektörel yapı değişikliği tarımdan sanayiye ve sonrasında hizmet-bilgi alanına kaydığını görebiliriz. İhracat mallarının fiyatları önemli ölçüde katma değer seviyesi tarafından belirlendiği için ticaret hadleri ülkenin gelişmişliğinin de bir göstergesidir. Buna rağmen gelişmiş ekonomiler sanayiye bırakmış değiller ve sanayi sektörü bu ülkelerin Gayrisafi milli hasıllarında büyük bir yer tutar. Ülkelerin kalkınmaları şüphesiz sanayileşme oranlarıyla çok yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin planlı kalkınma deneyimlerinden hareketle sanayi ile kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Ülkelerin kalkınmaları şüphesiz sanayileşme oranlarıyla çok yakından ilişkilidir. Gelişmiş ülkelerin tamamının aynı zamanda sanayileri de gelişmiştir. Ülkeler sanayilerini geliştirirken farklı politikalar izlemektedirler ve bu politikalar zaman zaman dünyada tartışmalara neden olmuştur. Sanayileşme konusunda en çok tartışılan iki model aşağıda incelenmiştir. İthal İkametine Dayalı Sanayileşme Modeli: Sanayi ürünlerini gelişmiş ülkelerden ithal yoluyla sağlayan ülkeler başlangıçta temel sanayileşme stratejisi olarak “ithal ikameci sanayileşme stratejisi” uygulamışlardır. Bu “ithal ikameci sanayileşme stratejisi”nin iki temel amacı vardı, bunlar; İthalatı kısıtlamak, İthal ürünleri imal edecek yerli imalat sanayisini teşvik etmek, Gümrük koruması ile rekabet edemeyecek güçte olan ülke içindeki sanayilere, rekabet gücü sağlayacak bir ortam yaratmak ve böylece ithal edilen ürünlerin yerine yerli sanayi tarafından üretilen ürünlerin ülke içindeki payının artmasını sağlamak bu stratejinin ana felsefesini oluşturmaktadır. İhracata Yönelik Stratejiler veya Dışa Açılma

Modeli: Başlangıçta “ithal ikameci sanayileşme politikaları”nın hızlı büyüme ve sanayileşme sağlamış olmasına karşın 1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik yapının zorlandığı sanayinin gelişmesinde yetersiz kaldığı görülmektedir. Şöyle ki; gümrük duvarları ile korunan yerli sanayinin kaliteye, Ar-Ge ve inovasyona önem vermediği, ürün geliştirmekte atıl kaldığı ve bu nedenle küresel rekabet şansını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı anlaşılmıştır. Dış ticarete liberalleşmeye gidilerek, rekabetten uzak sanayi kesimi rekabet ortamına çekilir. Dış talep, iç talebe göre daha çok önem kazanmaktadır(Özdemir,2014).

Ülkeler neden dış ticaret yaparlar? Verilecek yanıtları üçe indirmek mümkündür. Gerek günümüzde gerekse geçmişte ülkeler arası fiyat farklılıkları dış ticaretin temel nedeni olmuştur. Fiyat farklılıklarının yanı sıra ülke içi üretimin yeterli olmaması ve mal farklılaştırması dış ticaretin diğer ana nedenleridir (Utkulu, 2005).Dış ticaret sayesinde ülkeler arz fazlası mallarını satarak kazanç sağlayabilir ve daha ucuza temin edebildikleri ürünleri dış pazarlardan satın alarak iç taleplerini karşılayabilirler. Dış ticarette alınan aksiyonlar yalnızca küçük ölçekli firmaları değil sektörleri ve ulusal iktisadı etkileyebilme kabiliyeti mevcuttur. Bir başka deyişle de ülkelerin gelişmişlik düzeyini dış ticaret yapılarından gözlemleyebiliriz. Ülkenin dış ticaret yapısı ise ulusal iktisadın dış ticaretten ne ölçüde etkileneceğini özellikle belirlemektedir. Bunun yanında özellikle gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret çok daha önemlidir. İhracat potansiyelleri gelişmiş ülkelere kıyasla, daha kısıtlı olan gelişmekte olan ülkeler, iktisadi kalkınmalarını sürdürebilmek için büyük tutarlarda yatırım ve ara malı ithal etmek zorundadır. Giderek büyüyen ve sürdürülemez dış ticaret açıkları, döviz darboğazları ve dış finansman kaynaklarının yetersizliği veya kesilmesi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sorunları yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle dış ticaret, sadece ödemeler dengesi açısından değil; üretim, yatırım, büyüme-kalkınma süreçleri yönünden de önem taşımaktadır.

1. Büyüme ve Kalkınma; Temel Kavram ve Teoriler

1.1.Ekonomik Sistemler

Piyasa Ekonomisinde mallar ve hizmetlerin alım-satımı ve üretim-tüketim faaliyetleri,piyasa mekanizmasına bağlıdır.Komuta ekonomisi,halinde ise piyasanın yerini kamu otoritesi alır.Bu tür bir ekonomide bireylerin serbest iradesi değil,merkezi otoritenin kararları etkili olacaktır(Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, 2000).Komünizm ise herkesin istediği mal ve hizmeti tüketebileceği bir bolluk toplumunun adıdır(Ekonomi Ansiklopedisi,1991).Sosyalizm,üretim araçlarından özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti sağlamayı ve insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlar(Dural, 2007).

Laissez-faire,Laissez-Passer(Bırakınız yapsınlar,bırakınız geçsinler) felsefesini temel alan liberal ekonomik düzen,dini inançların,politik kararların ve kişilerin özgürlüğünü savunur.Tarihte merkantilizm ve feodalizme bir tepki olarak doğan liberal ekonomik sistem,serbest ticaret ve açık Pazar olgularını destekleyen,korumacılık ile de çelişen bir sistemdir. Özel mülkiyetin yanında kamu mülkiyetini de kabul eden,piyasa mekanizmasının yanında müdahaleyi de içine sindirebilen,fiyat mekanizmasının yanında merkezi planları da uygulama çabası içinde olan bir sistemdir(Yıldırım, Bakırtaş, ve Yılmaz,2007).

1.2.Planlama ve Kalkınma nedir?

Belirli bir amacı gerçekleştirmek için alınan önlemler bütününe planlama adı verilir(Özdemir, 2014). İktisadi Kalkınma ise salt üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması demek olmayıp,az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyokültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir(Han, 1999).

Planlı Kalkınma önceden belirlenmiş bir dizi kalkınma hedefine verili bir zaman aralığında ulaşmak için çeşitli araçlar geliştirme ve karar alma birimleri arasındaki eşgüdümü,kontrolü sağlama çabasıdır(Todaro ve Smith,2008), Ekonomik büyüme ise temelde, bir ekonominin üretim hacminde dönemler itibarıyla meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkedeki üretim hacmindeki artış göstergelerinden önemli bir tanesi de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYH) değişimlerdir.

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da önem taşıyan bir konudur. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik büyüme, diğer bir ifadeyle reel GSYH'nın yıllar itibarıyla değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik

büyüme kavramından ziyade, ekonomik kalkınma kavramına önem vermektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi de kapsayan bir kavram olmasının yanında, ekonomik büyümeye ek olarak toplumdaki gelir dengesizliklerinin azaltılması, işsizliğin azaltılması, ekonomik ve sosyal kurumların modernleştirilmesi gibi ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal alanları da kapsamaktadır.

Hangi rejim ve sistem altında bulunursa bulunsun, herhangi bir ekonomi için birbirine bağlı üç temel soru söz konusudur: Hangi maldan ne kadar üretilecektir? Bu mallar hangi teknik yöntemlerle üretilecektir, yani üretim faktörleri bileşimi nasıl olacaktır. Mesela ne kadar emek, ne kadar sermaye kullanılacaktır? Girişimci, sermaye, toprak sahibi ve işçiler gibi üretim faktörlerinin fiyatları, gelir bölüşümü nasıl oluşacaktır? Kapitalist sistemin uygulandığı bir ekonomide bu üç temel problem, piyasa mekanizması tarafından çözülürken, kumanda ekonomilerinde bu üç temel sorunun çözümünü devlet yapar (Hiç, 1979).

Kalkınma ve büyümeye yönelik hızlıca atılan adımlar özellikle Geçiş ekonomilerinde karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik anlamda geçiş kavramını planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş olarak adlandırabiliriz. 1990'ların başından itibaren yaşanan Komünizmin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber doğan cumhuriyetlerin deneyimlemiş olduğu ekonomik, sosyal ve politik geçiş sürecini 'dönüşüm' kavramıyla da ifade etmek mümkündür (Marer, 1992). Uluslararası finans kuruluşları ise 1990'lı yılların başından beri geçiş dönemini deneyimleyen bu Cumhuriyetlerin uygulamış oldukları politikalara "Geçiş Politikaları" adını vermişlerdir. Ülkeler bu geçiş veya dönüşüm süreçlerinde Türkiye'nin sürecinde görülen planlardaki gibi kalkınma politikalarını benimsemişlerdir. Bu politikaların arasında, devletin piyasaların işleyişine yaptıkları müdahalelerin en aza indirgenmesi, uluslararası ticarete serbestleşme, yerel yönetimlere kaynak tahsisinin artırılması ve merkezin yetkilerini daha çok delege etmesi, kamu sektöründen çok özel sektöre ağırlık verilmesi gibi liberal esaslı politikalar özümsemiştir. Nihayetinde bahsedilen bu ekonomilerde dönüşümün uzun süreli bir politikalar bütününe ve teknolojik gelişime doğrudan ilintili olduğu gözlemlenmiştir. Dönüşüm, insan faaliyetlerinin bir sonucudur ancak insanın bilinçli bir eseri değildir (Sakınç, 2005).

Geçiş süreçleri iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır. İlki Uluslararası Para Fonu (International Money Fund-IMF) ile Dünya Bankasının ileri sürdüğü Şok terapi veya bir diğer adıyla 'Big Bang' (Büyük Patlama) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım ekonominin yapılandırılabilmesi için izlenecek yolun mikro ve makro politikaların hızlıca yürürlüğe konmasını benimsemiştir.

Diğer yaklaşım ise ekonominin yapılandırılmasını bir hıza bağlamadan ‘aşamalı’ olarak gerçekleştirmeyi benimsemiştir, bunun bir başka adıda ‘Gradualizm’dir. Bu yaklaşım ile belli sektörlerde planlama ile yapılanmaya gidilirken belli sektörlerde piyasa ekonomisi politikaları uygulanmış ve sonuçta tam anlamıyla piyasa ekonomisi de denmeyecek veya sosyalist sayılamayacak bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir. Ülkeler bu yaklaşımları ayrı ayrı deneyimleyerek istikrarsız ve yönetsel kalitesi düşük bir siyasal ortamda her iki stratejinin de sağlıklı sonuçlar vermeyeceği anlaşılmıştır (Somuncuoğlu 2001). Günümüzde ise Makro ekonomik istikrarın hızlıca sağlanıp gerekli yapısal değişikliklerin ise zamana yayılmasının gerekliliği hususunda fikir birliği sağlanmıştır.

Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Rusya örneklerine bakacak olursak şok terapi stratejisinin benimsenerek fiyat liberizasyonu, hızlı özelleştirme ve makro ekonomik istikrarın sağlanması gibi hedefler önemslenmiştir. Bölgesel olarak bunların yanında Macaristan ise yavaş bir serbestleşmeyi savunarak ‘aşamalı’ bir geçiş sürecini benimsemiştir. Asya’ya bakacak olursak Çin, Laos, Kamboçya ve Vietnam gibi ülkeler demokratik ve siyasal açıdan gelişme kaydedememiş olmalarına karşın geçiş ekonomisi olarak örnek gösterilebilirler. Özellikle Çin, 1949’dan beri sosyalist yapıyla idare edilmesine karşın iki ayaklı aşamalı geçiş politikası izlemiştir. Stratejik önemi olan sektörlerde firmalara desteğini sürdürürken kıyaslı olarak avantajlı sektörlerde kolaylıklar ve teşvikler de sağlamaktadır. Çin bu gibi reformlara 1978 yılından itibaren başlamıştır. 2000’li yıllarda hala dış ticaretin %90’ının devlet firmaları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir ve Dünya nüfusunun %20’sinin yaşadığı Çin’in dünyada dengeleri ne denli etkilediği apayrı bir araştırma konusu edilebilir.

Sonuç olarak her iki strateji lehine de argümanlar mevcuttur, kısaca söz edecek olursak; şok terapi stratejisinde serbest ekonomi koşullarının uygulanması, firmaların devlet desteğinden mahrum bırakılarak, çok ta karlı olmayan firmaların iflasıyla sonuçlanabilir, bununla beraber piyasada yeni firmaların doğuşu gibi olumlu sonuçların doğduğunu söylemek mümkündür. Aşamalı stratejiye göre ise hızlı geçiş süreçlerinin yaratabileceği olumsuz sonuçların giderilebilmesi için uzun vadeye yayılmış politikaların önlem alınabilir bir zaman yaratacağı görüşünü desteklemektedir.

1.3.İhracata Dayalı Büyüme Modeli

İhracata dayalı büyüme modeli, ekonomik büyümeye, ihracat artışının doğrudan katkı sağlayacağını gösteren bir modeldir. Ekonomik gelişmenin temel nedenleri ve şartlarını saptamak ve büyümenin mevcut koşullarda nasıl bir yol izleyeceğini sorgulamak büyümenin

temel sorularının cevaplarını içermektedir (Robbins, 1970). Aynı zamanda ekonomik anlamda büyüme, ülkenin gelir düzeyinin yükselerek, üretim kapasitelerini de artıran bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu modele göre ihracattaki artış, kaynakların verimli kullanılmasını, teknolojinin gelişimini, sermaye birikiminin oluşmasını bunlarla birlikte istihdamın da artarak ekonomiye etki edeceği görüşü hakimdir (Todaro ve Smith, 2008). Kalkınma üzerine çalışmaları bulunan R. Nurkse ise ihracatı ‘büyüme motoru’olarak nitelemiş ve gelişmekte olan toplumlar için büyümeyi hızlandırıcı bir faktör olarak ihracatın önemine vurgu yapmıştır.

Kalkınma ile ilgili geçmişten bugüne çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Harrod- Domar modelinde, üretimin tek faktörü olarak sermaye kabul edilmiş, ve bu büyüme modeline göre serbest dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu kabul görmüştür. Buna karşın Neoklasik büyüme modellerinde ise, büyümede ihracatın bir etkisi olmayacağı görüşü kabul görmüştür. Neoklasik modellere göre büyüme, nüfusa ve teknolojik gelişim gibi dışsal faktörlere bağlıdır (Küçükaksoy, Çifçi ve Özbek, 2015). Yeni büyüme modelleri ise teknolojik gelişimin içsel bir faktör olduğunu ve teknolojik gelişimin, ülkenin ticari anlamda dışa açık olup olmamasından etkileneceğini kabul etmektedir. Ülkenin dışa açıklığı teknoloji de dahil olmak üzere dışarıdan sermaye, hizmet ithalatını artırmakta ve ithal edilen bu teknolojiyle yerli teknolojinin de gelişeceğini, buna bağlı olarak teknolojiye bağlı sanayinin gelişeceğini savunmaktadır (Jin, 2000).Harrod büyüme modelinde tasarruflar, ekonomide dengenin sağlanması için önemli bir değişken olup millî gelirin artan bir fonksiyonu olarak varsayılmaktadır. Özellikle tam istihdam dengesinin sürdürülebilmesi için yatırım, sermayenin marjinal verimliliği ve hızlandıran, tasarruf eğilimine uymak durumundadırlar. Tasarruf fonksiyonu $S=sxY$ olarak ifade edilmektedir. S, tasarrufu s, marjinal tasarruf eğilimini, Y ise, millî geliri ifade etmektedir.

İhracata dayalı büyüme modelini savunan çalışmaların çoğunluğu, özellikle ikinci dünyasavaşı sonrasında ve Türkiye’nin birinci beş yıllık kalkınma planlarında da gördüğümüz gibi, bir çok gelişmekte olan ülkenin uygulamış olduğu ithal ikameci sanayi politikalarının olumsuzluklarını öne sürmüştür. Buna örnek olarak ta genellikle Hong Kong, Kore, Singapur ve Tayvan’ın 1960’lardan beri dışa açık ticaret politikalarının başarısı ile Hindistan ve Latin Amerika ülkeleri gibi dışa kapalı, ithal ikameci politikalar uygulayan ülkelerin başarısızlıkları gösterilmiştir. İhracata dayalı sanayileşmenin önemi ise 1980’lerde uygulanan politikalarda kendini hissettirmeye başlamıştır (Awokuse, 2008).

Türkiye’de ise 1950- 1960 yıllarında dışa açık bir politika izlenirken 1960- 1980 yıllarında ithal ikameci politikaların varlığı görülmektedir. Bu geçişin nedenleri arasında sanayinin hızlanması ve döviz tasarrufu sağlanması gösterilebilir. Bu politikaların tartışılmaya başlanması ise 1970’lerde yaşanan petrol krizleri ile döviz yetersizliği, yaşanan cari açıklarla beraber enflasyon probleminin baş göstermesi ile beraber 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte Türkiye ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimseyerek dışa açık bir ticaret politikası ile liberalleşmiştir (Olgun, 1979). 24 Ocak 1980 kararlarının ana ilkeleri ise, Ekonominin yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve uyum sağlanması için mikro düzeyde müdahaleler yerine makro düzeyde tutarlı kararlar alınması, İmalat sanayinde ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve dinamizminden en üst düzeyde yararlanılması, ekonominin yeniden sağlıklı bir şekilde büyümesi, enflasyon kontrol altına alındıktan sonra düşünülmesi, enflasyonun kontrol alınabilmesi için para ve kredi politikası titizlikle sürdürülmesi, kamu sektörünün finansman açığının ortadan kaldırılması ve Hazine’nin Merkez Bankası’ndan borçlanmasının yakından izlenmesi, yeni yatırımlara girişmeden önce mevcut atıl kapasitelerin tam olarak kullanılmasının sağlanması, ihracatın hızla arttırılması için, diğer önlemlerin yanı sıra gerçekçi bir döviz kuru politikasının izlenmesi, tasarrufların arttırılması ve mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmesi için gerçekçi bir faiz politikasının izlenmesi, iç ve dış finansman açığının kapatılması ve yatırımları istihdam artırıcı şekilde yeniden hızlandırılması için özel yabancı sermayenin teşvik edilmesidir.

Türkiye’de geçmişten bu güne gelindiğinde sektörel bazda yapılan ihracat araştırmaları şunu göstermektedir ki, Türkiye’nin ihracata bağlı kalkınmasını sürdürülebilir kılması için katma değerli ürün ihracatına ağırlık vermesi gerekmektedir. Katma değer, belli bir mal veya hizmetin satış fiyatından, o ürünü meydana getirmek için başkalarından satın alınan şeylerin bedeli düşüldükten sonra kalan miktardır. Türkiye’nin bu kalkınmayı sağlaması için gerekli inovasyon ve sanayi alt yapısını geliştirerek, kaynak desteği ve teşvik programları uygulaması gerekmektedir. Kalkınma planlarının içeriklerine baktığımızda ilk yıllarda ithal ikameci dış ticaret politikaları yürütülürken ilerleyen dönemlerde teşvik programları, marka desteği, üretime yönelik teşvikler gibi politikalar göze çarpmaktadır. Hedeflenen 2023 stratejisi doğrultusunda alınan hedeflerde ihracata dayalı kalkınma planının sürdürülebilirliği açısından gerçekçi ve gerçekleştirilebilir, üretime ve ihracata önemli katkı sağlayacak hedeflerdir.

İhracata dayalı büyüme konusunda yapılan araştırmalar, ihracatta büyümenin haricinde, sermaye akımlarının GSMH’ye oranı ve toplam harcama içinde imalat sanayi ihracatının payı faktörler, de içermektedir. İhracata dayalı büyüme eşitliği olarak bilinen bu

teorik temelleri dinamik dış ticaret çarpanının bir yansıması olarak Kaldor ve Thirwall'a dayanmaktadır. Aşağıdaki denklem günümüzde “Kaldor-Verdoorn Yasası” olarak bilinmektedir. Bu denklem verimlilik artış oranı ile üretimin artış oranı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermekte ve “kümülatif nedensellik” ile açıklanan büyüme modellerinin temelini oluşturmaktadır. Bu prensip her ne kadar Myrdal (1957) tarafından tellafuz edilmiş olsa da “Verdoorn Yasası”nı, bir bölgenin veya ekonominin diğer bir bölgeye veya ekonomiye göre verimlilik açısından daha avantajlı olması ve daha fazla büyümesi sürecini açıklamada bir araç olarak kullanan ilk kişi Kaldor (1966) olmuştur. Bir anlamda ölçeğe göre artan getiri süreci, büyüme ile uyarılmaktadır.

$$pIND = \alpha + \lambda qIND \quad \lambda > 0$$

$pIND$ = endüstriyel emek verimliliğinde büyüme $qIND$ = endüstriyel çıktıdaki büyüme
 α = otonom verimlilikteki büyüme oranıdır. λ = Verdoorn katsayısı olarak bilinmekte olup talepteki büyüme (pazar büyümesi) ve yapısal değişiklikler gibi bazı dışsallıkları da içine alır.

İhracata dayalı büyümenin önemi başlıca iki nedene ayrılır. İlk olarak, ihracattaki büyümenin ödemeler bilançosu kısıtını kaldırması ve bu yüzden faktör arzının verimli kullanılması durumunda daha hızlı büyümeye izin vermesidir. İkinci ise, ihracattaki büyümenin, verimlilikteki büyüme ve çıktıdaki büyüme arasındaki bağlantı ile beraber dairesel bir büyüme etkisi yaratmasıdır (McCombie and Thirlwall, 1994). McCombie ve Thirlwall der ki, ihracattaki artışın ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi, diğer otonom harcamalardaki artıştan daha fazladır. Çünkü diğer otonom harcamalara göre ihracattaki daha fazla artış, ödemeler bilançosu kısıtı üzerinde bir rahatlama oluşturabilir (Topcu, 2011). Thirlwall Modeli, ödemeler dengesi eşitliğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

$$PdtX_t = PftM_t E_t$$

Denklemden, X ihracat miktarını, P_d yerli para ile ihracatın fiyatını, M ithalat miktarını, P_f döviz cinsinden ithalatın fiyatını, E döviz kurunu, t ise zamanı göstermektedir. Büyümekte olan bir ekonomide belirli bir zamanda ödemeler bilançosu eşitliğinin koşulu, ihracat değerindeki artışın ithalat değerindeki artışa eşit olmasıdır. Ödemeler bilançosu dengesini gösteren aşağıdaki eşitliği büyüme oranları cinsinden bir sonraki eşitlikte ifade edebiliriz.

$$pdt + xt = pft + mt + et$$

Bu durum ihracat değerindeki büyüme oranının ithalat değerindeki büyüme oranına eşit olduğunu ifade etmektedir. İthalattaki büyüme oranı ise şu şekilde ifade edilebilir:

$$mt = \Psi(pft + et - pdt) + \pi (yt)$$

İhracattaki büyüme oranı şu şekilde ifade edilebilir:

$$xt = \eta(pdt - et - pft) + \varepsilon (zt) .$$

Thirlwall modeli uzun dönemde uluslararası görelı fiyatlar da çok küçük oynamalar olabileceğini öne sürmekte ve bu oynamaların arbitraj yolu ile giderildiğini ifade etmektedir. Bir ülkede ihracat ne kadar hızlı büyürse, ekonomi de o kadar hızlı büyür. İthalat talebinin gelir esnekliğinin büyüklüğü ise, ülkenin büyüme performansını olumsuz etkileyecektir. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin ticaret ortaklarının ithalat talep esnekliklerinin, bu ülkeye ait ithalat talep esnekliğine oranı birden küçükse, ödemeler dengesi kısıtı bu ülkenin, ticaret ortaklarından daha yavaş büyümesine neden olacaktır.

Bir ekonomide uzun dönemde bütün kaynaklardan tam olarak yararlanıldığı zaman önemli bir sorun ortaya çıkar. Bir ülkenin fiili büyüme oranı, emeğin verimliliği ve işgücü büyüme oranı tarafından belirlenen kapasite oranını artırmayabilir. Bu Harrod Doğal Büyüme Oranı (Harrodian Natural Rate of Growth) olarak adlandırılır.

Dış ticaret çarpanı olarak adlandırılan, ödemeler dengesi çarpan analizi, Harrod (1933) tarafından Keynesyen çarpan teorisinden önce geliştirilmiştir. Harrod'un dış ticaret çarpanı Keynes'in dış ticaret çarpanı ile benzer özellikler kapsar, fakat kısmi denge yaklaşımı çerçevesinde sadece döviz kuru değişkenlerine dayalı analizler barındırmaktadır. Harrod dış ticaret çarpanı her iki mekanizmanın birleşiminden oluşmaktadır, Keynesyen dış ticaret çarpanından bir adım ileride yer alır. Öte yandan, döviz kuru ve fiyatların katı/sabit olduğu geleneksel yaklaşımlara uygulanabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Gandolfo, 1998).

Teorik olarak Ortadoks ve Post Keynesyen görüşler ekonomik büyümenin ihracatın etkisiyle sağlanacağını öne sürmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Ortadoks teorisyenlerin çalışmaları , ihracatın olumlu etkilerinin büyümeye uzun vadede dinamik bir etki edeceği yönünde olmuştur. Post Keynesyen teorisyenler ise, ödemeler bilançosu açığı ile karşı karşıya olan, gelişmekte olan diye tabir edilen ülkelerde, ihracatın dinamik etkisinin gözlemlenmesi konusunda şüpheli yaklaşmışlardır. Post Keynesyen teorisyen Thirlwall'agöre

.Thirlwall'e göre ithalata bağı ihracat yapısı nedeniyle ihracat ile büyüme arasındaki ilişki istikrarsızdır ve uzun dönemde ihracatı artırmaya devam ederek büyümeyi artırmak imkansızdır. Sonuç olarak büyümeye bağı diğer değışkenlerin etkisi göz ardı edilirse uzun vadede ihracata dayalı büyüme sürdürülebilir olmayabilir. Türkiye için ihracata dayalı büyüme konusunda ise literatürdeki asimetrik nedensellik testi kullanılan çalışmalar göstermektedir ki, Türkiye'de ihracat ile büyüme arasındaki ilişki asimetriktir; ihracatın artış ve azalış etkilerinin farklılaşması anlamına gelmektedir. Çalışmalara göre ayrıca ihracat artışı ile sanayi üretimi arasında da negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki ihracata dayalı büyüme teorisinin tam aksi bir sonuca ulaşılmıştır. İhracata dayalı büyüme teorisini destekleyen daha fazla hipotez bulunmasına karşın simetrik nedensellik testi, dezavantajları sebebiyle de ilişkileri her zaman doğru bir biçimde tespit edememiş, ihracata dayalı büyüme hipotezini bir yanıldı olarak gözler önüne sermiştir (Yıldırım, 2015).

İhracatın büyüme üzerindeki olumlu etkisini analiz eden iki farklı model vardır. Lamfalussy (1963) ve Beckerman (1962) Modeli. Diğer model ise, Kaldor (1970) ve Thirlwall (1975)'in İhracata Dayalı Büyüme Modelleri'dir (Gandolfo, 1998). Lamfakussy modeline göre ihracata dayalı büyümenin sebepleri şu şekildedir; talebin belirleyicilerinden biri olarak ihracatın büyüme oranı yatırımın önemli bir belirleyicisidir. Büyüme ithalatı gerektirir, eğer ihracat ithalat gereksinimi kadar artmaz ise, büyüme ödemeler bilânçosu tarafından kısıtlanacaktır ve ulusal piyasa ne kadar küçük ise, müteşebbisin ölçek ekonomilerine ulaşabilmesi için, dış talebin önemi o kadar fazla olur (Topcu, 2011).

Beckerman modeli ise, ihracata dayalı büyüme ile ilgili Lamfalussy modeli ile ortak görüşlere sahiptir. Talep, yatırım ve büyümeyi belirler. İhracatta, muhakkak talebin önemli bir unsurudur. Talebin fazla olması ve yatırım, daha fazla ihracat talebi ve daha büyük rekabet gücüne katkı sağlayarak, büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratır. Beckerman üstü kapalı bir şekilde ihracattaki büyümenin ülkeler arasında rekabet gücündeki büyüme ile ilişkili olduğunu ve rekabet gücündeki farklılıkların büyük ölçüde verimlilikteki büyüme farklılıklarının bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca çıktıdaki büyüme oranı ile ihracattaki büyüme oranı arasında belirgin ve güçlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. İhracattaki büyüme oranı, yurtiçi büyüme oranı ve yurtdışı fiyatlar arasındaki farkın bir başka halidir. İhracattaki daha hızlı artış, verimlilikte daha hızlı artışa neden olur. Verimlilikte daha hızlı artış, eğer ücretler verimlilikle aynı seviyede artmaz ise çıktı başına ücret maliyetlerinde artış oranının daha düşük olmasına neden olur. Çıktı başına ücret maliyetlerindeki artışın daha düşük olması yurtiçi fiyat artış oranının daha düşük olmasına ve yurtiçi fiyat artışlarının daha

düşük oranı ihracattaki artış oranının daha hızlı olmasına katkı sağlar (McCombie and Thirlwall, 1994).

Kaldor için ise dört önemli madde vardır; İmalat sanayi sektöründeki daha hızlı büyüme oranı, GSYİH’de daha hızlı büyüme oranına neden olur, imalat sanayi üretimindeki daha hızlı büyüme oranı, imalat sanayideki emek verimliliği üzerinde ölçeğe göre artan getirilerden dolayı daha hızlı büyüme oranına neden olur; Verdoorn Kanunu olarak da adlandırılır imalat sanayi üretimindeki büyüme, emek arzı tarafından kısıtlanmaz, lakin kalkınmanın başlangıç aşamasında tarım sektöründeki talep tarafından belirlenirken, kalkınmanın daha ileri aşamalarında ihracat tarafından belirlenir, ihracattaki daha hızlı büyüme, ekonomide birikimli süreçlere veya uzun dönemli ekonomik büyümeye neden olur (Blecker, 2009). Kaldor yasasının farklı modelleri aşağıdaki gibidir:

$$RGSMH = \alpha_1 + \beta_1 IND + \epsilon \quad \beta_1 > 0$$

$$IEMP = \alpha_2 + \beta_2 IND + \epsilon \quad \beta_2 > 0$$

$$RGSMH = \alpha_3 + \beta_3 IEMP + \Phi ES + \epsilon \quad \beta_3 > 0$$

İlgili denklemlerde; RGSMH, reel gayri safi milli hasılayı, IND reel sınai üretim değerini, IEMP sanayi sektörü istihdam hacmini, ES ise sanayi sektörü dışındaki sektörlerdeki istihdam hacmini göstermektedir. Söz konusu denklemlerden Model.1, Kaldor’un sanayi sektörünün büyümenin motoru olduğunu gösteren ilk yasasını göstermektedir. Kaldor’a göre sanayi sektörünün büyümesi sadece kendi içinde değil, aynı zamanda geniş iş bölümü imkânları ile diğer sektörlerde de verimlilik düzeyini yükseltmektedir. Söz konusu yasaya göre, sanayi sektörünün büyümesi ve iktisadi büyüme arasında birincisinden ikincisine doğru pozitif yönlü bir ilişki vardır. Literatürde yapılan çalışmaların birçoğu, ilgili hipotezi daha çok basit regresyon analizi çerçevesinde test etmişler ve analiz sonucunda $\beta_1 > 0$ koşulu sağlandığında Kaldor Yasası’nın geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Thirlwall’ın İhracata Dayalı Büyüme Modeli literatürde “Thirlwall Kanunu” olarak bilinir. Thirlwall (1979), “Uluslararası Büyüme Oranı Farklılıklarının Bir Açıklaması Olarak Ödemeler Dengesi Kısıtı” (The Balance of Payments Constraint as an Explanation of International Growth Rate Differences) adlı çalışmada ülkeler arasında faktör arzı ve verimlilik farklılıklarını açıklamıştır. Thirlwall’a göre bu farklılıkların ve dolayısıyla büyüme oranı farklılıklarının nedeni, ülkeler arasındaki talep farklılıklarıdır. Thirlwall Kanunu’na göre, dışa açık ekonomilerin ekonomik büyümesi ithalat ve ihracatın gelir esnekliği tarafından

sınırlanır. Bu nedenle Thirlwall Kanunu'na "ödemeler bilançosu tarafından kısıtlanmış büyüme" de denilmektedir. Dolayısıyla Thirlwall'a göre iç talepteki büyüme artan ithalata bağlı olarak ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde bir baskı yaratır. Bunun sonucunda ödemeler bilançosunun büyüme üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi olacaktır. Ödemeler bilançosunun finansmanı ise uzun dönemde ancak ihracat ile mümkündür. Sermaye hareketleri ile ödemeler bilançosunun finansmanı kısa dönemlidir. Ekonomik büyümenin uzun dönemli bir olgu olması nedeniyle dışa açık bir ekonominin büyüme oranı o ülkenin ihracatı tarafından belirlenecektir (Topcu, 2011)

1.4. Ülke Araştırmaları

Bu bölümde BRIC olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ekonomik büyüme modelleri ve ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu dörtlü dünya ekonomilerinde en hızlı büyüyen veya yükselen ekonomiler olarak görülmektedir (O'Neill, 2001). Bu ülkelerin bir diğer ortak özelliği ise, yüzölçümlerinin büyük olmaları ve büyük nüfuslarıdır. Bu ülkelerin toplam yüzölçümleri , dünya yüzölçümünün %25'inden ve toplam nüfusları, dünya nüfusunun %40'ından fazladır. GoldmanSachs'ın bu ülkeler ile ilgili bir çok çalışması bulunmaktadır ve der ki 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisi Çin, üçüncü büyük ekonomi Hindistan, dördüncü Brezilya ve altıncı Rusya olacaktır.

Yapılan çalışmalarda ele alınan ülkelerin makroekonomik faktörlerin büyüme ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Sabit etkiler yöntemine göre nüfus faktörünün GSYİH içindeki rolü pozitif ve diğer faktörlere göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Ele alınan bu gelişmekte olan ülkelerde, genç nüfus yoğunluğunun payının yüksek olduğu görülmekte ve uzun vadede bu nüfusun ülkenin büyüme sürecinde lokomotif olacağı ihtimali göz ardı edilemez. Fakat bu nüfusun istihdam içinde beşeri kalitesinin artırılması oldukça önemlidir. Kaliteli ve nitelikli yetişen yoğun genç nüfusun gerek yurtiçi gerekse küresel piyasalarda bu ülkelere avantaj sağlayacağını söyleyebiliriz. Günümüzde Avrupa Birliği'nin yaşamış olduğu problem de genç nüfusun hızla düşüş göstermesidir. Analizlere göre kamu harcamalarının büyümeye etkisi negatif olarak gözlemlenmiş ve bilhassa gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının yeterli ölçüde harcama kalemlerine yaygın olmaması, harcama kalemlerinin büyüme üzerindeki etkinliğini akıllara getirmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde gelişmekte olan bu ülkelerde kamu harcamalarının, yatırım ve politikaların daha çok devlet kanalıyla yapılması istikrarı sağlamaya yönelik olsa da krizlerin derinleşmesine sebebiyet verebilir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler özellikle kriz dönemlerinde kamu harcamalarını daha etkin

kalemlerde kullanılarak, harcamaları büyümeyi yavaşlatıcı bir faktör olmaktan kurtarmaları hedeflenmelidir. Yapılan analizlerde dış ticaret dengesi faktörü pozitif olarak analiz edilmiştir. Büyümeyediğer değişkenlere göre daha az etki ettiği gözlemlense de sanayide teknoloji kullanımının artırılması katma değerli üretim sağlayarak küresel piyasalarda bu ülkelerin etkinliğini ve ihracatlarının niteliğini artıracakını söylemek yanlış olmayacaktır (Gömleksiz ve Alagöz, 2012).

Brezilya'nın, Rusya, Hindistan ve Çin (BRIC Ülkeleri) ile beraber 2050'li yıllarda dünyanın ekonomik kaderini belirleyecek ülkelerden biri olacağı tahmin edilmektedir. Yeni petrol rezervleri bulunan ve gelecekte petrol devi olması beklenen Brezilya'nın krize rağmen BRIC ülkeleri arasında varlığını sürdürmesinde, tedarikçi ülke olması ve zengin doğal kaynaklarının rolü unutulmamalıdır. GSYİH'nin bileşenlerine sektörlere göre bakıldığında Brezilya'da Hizmet sektörünün yoğunlukta olduğu, bunu sırasıyla sanayi sektörü ve tarım sektörü izlemektedir. Brezilya'da hizmetler sektörü ağırlık taşımakta olup, öne çıkan sektörler: telekomünikasyon, bankacılık, enerji, ticaret ve bilgi işlemdir. Tarım sektörü açısından öne çıkan ürünler: kahve, soya, şeker kamışı, kakao, pirinç, et, tavuk, mısır, portakal, pamuk, buğday, tütündür. Sanayide öne çıkan sektörler: çelik, sivil havacılık, kimyasallar, petrokimyasallar, ayakkabı, makine, motorlar, taşıt araçları, oto yedek parçaları, dayanıklı tüketim malları, çimento ve kerestedir. Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki en büyük ve ürün çeşitliliği en fazla olan sanayi merkezidir. Brezilya, tarım ürünleri (kahve, soya, şeker kamışı, kakao, pirinç, mısır, portakal, pamuk, buğday, tütün), canlı hayvan ürünleri (et, tavuk eti), ağaç ürünleri (kağıt, kağıt hamuru), deri ve ayakkabı ile mineral ve metal ürünlerinde (demir-çelik ve alüminyum) dünya çapında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Brezilya'nın temel sanayi sektörleri/ürünleri; lüks turistik gemilerden yarış botlarına ve 300.000 tonluk tankerlere kadar gemi inşası, motorlu araçlar, araba, araç ve kamyon, her tip otobüs, ağır nakliye araçları, arazi araçları, metaller (çelik, alaşımlar ve alüminyum dahil), gıda, havacılık ve uzay (tarımsal ilaçlama uçaklarından, 90 kişilik jet uçaklarına, askeri eğitim ve kargo uçakları Tucano ve uyduları araştıran sesten hızlı AMX'e kadar), bilişim sistemleri (donanım ve yazılım, özellikle bankacılık sistemleri ve bilgisayarlar), oyuncaklar, ofis ve ev eşyaları, ahşap ve ahşap ürünler, mobilya, radar ve uzaktan kumandalı alıcı sistemleri, ilaçlar, eczacılık ürünleri ve her tür tıbbi donanım, inşaat sanayi için gerekli her türlü ürün, tarım araçları ve teknolojisi, iletişim (ses ve veri), kağıt, matbaa malzemeleri, makineler, demiryolu lokomotif ve vagonları ve her türlü önemli sanayi ihtiyaçları için sermaye malları, ağır iş makineleri, donanımı ve teknolojisidir. Brezilya'nın ihracatında başlıca ürünler; demir

cevherleri, soya, ham petrol, şeker, tavuk eti, soya küspesi, kahve, dondurulmuş sığır eti, odun hamuru, mısır, petrol yağları, uçaklar, binek otomobil, kara taşıtlarının aksam ve parçaları, alüminyum oksit, tütün, altın, demir-çelik ürünleri ile meyve ve sebze sularıdır. Brezilya'nın ithalatında ağırlığı olan ürünler, petrol yağları ve ham petrol, otomobil, kara taşıtları aksam ve parçaları, doğal gaz, mobil telefonlar, elektronik devreler, ilaçlar, gübreler, dijital kameralar, taş kömürü, kamyon, kamyonet, serum ve aşılar, bilgisayarlar ve haşarat öldürücü, dezenfekte ediciler olarak sıralanmaktadır (DEİK Ülke Bülteni).Dünya bankası istatistiklerine göre, Brezilya'nın 1990 yılında nüfusu 149.35 milyon iken 2016 yılında 207.65 milyon'dur. GSYH'ye baktığımız zaman 1990 yılında 461.95 milyar USD iken 2016 yılında 1,796.19 milyar USD'ye kadar artmıştır. 1990 yılında ithalat 16.2 milyar USD, ihracat, 33.1 milyar USD 2016 yılında ihracat 184 milyar USD, ithalat, 139 milyar USD'dir.

Rusya Federasyonu doğal kaynak bakımından dünyanın en önemli coğrafyasını elinde tutmaktadır. Zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarının yanı sıra, kömür, alüminyum, bakır, demir, elmas, altın, gümüş, platin, demir dışı metaller ve orman kaynakları ile Rusya halen dünya hammadde ihracatında önde gelen ülkelerden biridir. Dünyadaki nikel ve kobalt üretiminin yüzde 20'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Rus ekonomisinde tarım önemli bir yer tutmasına rağmen ülke topraklarının büyük bir bölümü tarıma elverişli değildir. Rusya yüzölçümünün sadece yüzde 32'lik bir bölümünde tarım yapılabilir. Ülkenin kuzeyinde toprak ekime uygun olmadığı için hayvancılık faaliyetleri ağırlık kazanmıştır. Güney Rusya ve Batı Sibirya'da ise başta tahıl olmak üzere birçok değişik tarımsal ürün yetiştirilebilmektedir. Ülkenin yüzde 45'inin ormanlarla kaplı olması nedeniyle kereste ve diğer orman ürünleri ihracatta önemli bir yer tutmaktadır. Tarım sektörünün son 3 yıldır bir durgunluk içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Rusya, son yıllarda tahıl ihracatçısı olabilmeyi başarabilmiş ise de tarım sektörünün performansı Sovyet dönemine kıyasla oldukça zayıf bir durumdadır. Rus inşaat sektörü 1990'lı yılların başında özelleştirilmişse de, yeterli yatırımın yapılmaması nedeniyle finansmanı devlet tarafından yapılan konut, sanayi tesisleri ve diğer büyük projelerin tamamlanmasında büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Yerleşim birimleri ile beraber elektrik ve su gibi sistemlerin ve ulaşım altyapısının modernize edilmesi gerekmektedir. Rus halkının yüzde 30'u su veya elektriğe erişimi olmayan evlerde yaşamaktadır. 1980'li yıllarda inişe geçen konut inşaatı, 2000 yılında 30 milyon metrekare ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2001-2002 döneminde özellikle Moskova'da konut inşaatı tekrar artmaya başlamış, 2005 ve 2006 yıllarında ise bu artış devam etmiştir. Rusya'nın ihracatının yüzde 65'ini enerji sektöründe gerçekleştirilmektedir. Sadece petrol ihracatı yurt

dışına yapılan satışların yüzde 35'ini oluşturmaktadır. Katma değeri daha yüksek makine ve teçhizatın toplam ihracattaki oranı ise yüzde 5 civarındadır. Bununla birlikte, makine, teçhizat ve ulaşım araçları ithalatı toplam ithalat harcamalarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Tarım sektörünün zayıflığı nedeniyle önemli miktarlarda gıda ürünü de ithal edilmektedir (DEİK Ülke Bülteni). Rusya'da , Nüfus, 1990 yılında 148.29 milyon iken 2016 yılında 144.34 milyon'dur. GSYHİ, 1990 yılında 516.81 milyar USD iken 2016 yılında 1,283.16 milyar USD'ye artmıştır. 1992 yılında, ithalat, 29.6 milyar USD, ihracat ise 34 milyar USD'dir. 2016'da ithalat, 182.3 milyar USD, ihracat, 497.76 milyar USD'dir.

Hindistan ekonomisi, bir yandan çoğunlukla orta sınıfın istihdamını sağlayan, rekabet gücü yüksek hizmet sektörü, diğer yandan yoksul, eğitimsiz kesimin istihdamını sağlayan tarım sektörü olmak üzere iki yönlü bir ekonomidir. Tarım, tekstil, imalat sanayi ve hizmet sektörleri ise Hindistan ekonomisinin başlıca sektörleridir. Bağımsızlığını elde ettiği 1947 yılından, reformlara giriştiği 1991 yılına dek Hindistan, devletin özel sektör, dış ticaret ve yatırımlar üzerinde mutlak egemenliğinin olduğu ekonomik bir sistem benimsemiştir. 1947'de ülkenin en önemli ekonomik uğraşı tarımdı ve nüfusunun büyük bölümünün gelir düzeyi oldukça düşüktü. 1951 yılında dönemin Başbakanı Nehru'nun önderliğinde tarım ve endüstri olmak üzere iki sektörlü büyümeyi öngören 1.5 yıllık plan uygulamaya konmuştur. 1990'lı yıllara dek en önemli hedef kendi kendine yetebilmek olan ülkede hükümet, tarım sektöründe çeşitli sübvansiyonlar sağlarken yasal düzenlemelerle öncelikli endüstriyel sektörlerle yatırım çekmeye çalışmışlardır. İthalat ise çok sıkı denetimler ve tarifelerle en asgari düzeyde tutulmuştur. Ayrıca bu dönemde çelik, kimyasal, petrol, enerji, iletişim sulama sistemleri, baraj, atom enerjisi alanlarında yatırımlar gerçekleştirmek üzere gelişmiş ülkelerden ve Dünya Bankası'ndan finansal destek almışlardır. Alınan yabancı yardımların bir kısmı da tarım teknolojisi alanında kullanılmıştır. Hindistan'ın rekabet üstünlüğü, GSYİH'nın %75'lik bölümünü oluşturan dinamik bir özel sektörün, güçlü ve bağımsız bir yargı sisteminin, büyük bir tüketim pazarının ve İngilizce konuşan nitelikli işgücünün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle uluslar arası ölçekli bir çok firma, hem Hindistan'a yatırım yapmakta, hem de ülkeyi önemli pazarlar arasında görmektedir. Hindistan ithalatının yaklaşık üçte birini petrol ve türevleri oluşturmaktadır. Öte yandan, değerli ve yarı değerli taşlar ise petrol ürünleri sayılmazsa Hindistan ithalatında ilk sırayı almaktadır. Hindistan ayrıca, her çeşit makineler ile demir-çelik ürünleri, çeşitli kimyasallar, gübre ve plastik ürünlerin ithalatçısı durumundadır. Pamuk, pirinç, çay, Hindistan cevizi, kaju, granit, bir takım kimyasallar ve demir cevheri gibi bazı hammadde ve tarım ürünlerinin geleneksel ihracatçısı

konumunda bulunan Hindistan, tekstil ve konfeksiyon sektörünün yanı sıra, otomotiv ve otomotiv yedek parçası sektörü başta olmak üzere, birçok makine sektöründe giderek dünyanın önemli üretici ve ihracatçısı konumuna yükselmeye aday olarak değerlendirilmektedir (DEİK Ülke Bülteni). Hindistan'da, Nüfus, 1990 yılında 870.13 milyon iken 1,324.17 milyon'a artmıştır. GSYHİ, 1990 yılında 316.70 milyar USD iken 2016'da 2,263.50 milyar USD gibi bir rakama artmıştır. 1990 yılında ithalat, 15.7 milyar USD, ihracat ise, 20.5 milyar USD'dir. 2016 yılında ithalat, 356.7 milyar USD, ihracat, 321.60 milyar USD'dir.

Yönetimsel sebeplerle Çin 22 eyalete, 5 özerk bölgeye , 4 belediyeye ve 2 özel idari bölgeye ayrılmıştır. Eyaletler anayasal olarak Çin Halk Cumhuriyeti merkezî hükümetine bağlıdır. Ancak özellikle ekonomi politikalarının uygulanmasında, eyalet yetkililerinin geniş yetkileri bulunmaktadır. Özerk bölgelerin tam anlamıyla özerk hareket edebildiklerini söylemek mümkün değildir. Tarım Çin ekonomisinin önemli bir bileşenidir. Çin'in tarımsal üretim teknikleri gelişmiştir. Özellikle seracılık bütün ülke genelinde oldukça yaygın olup, güney bölgelerinde hububat tarımı yılda iki mahsul alacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Başlıca tarımsal ürünleri ise pirinç, buğday, patates, mısır, yerfıstığı, çay, darı, arpa, elma, pamuk, şeker kamışı, şeker pancarı, yağ tohumu, jüt, kenevir vb.'dir. Madencilik ve maden cevheri işletmeciliği (özellikle demir-çelik ve alüminyum) başlıca sanayi dallarını oluşturmaktadır. Çin'in madencilik sektörü dengesiz fiyatlandırma sistemi ve güvenlik sorunları yüzünden sıkıntılar yaşamaktadır. Ülkedeki madenlerin %60'ı devlet tarafından işletilmektedir. Çin'in yer altı kaynakları ihtiyacının büyük bölümünü Sincan Uygur Özerk Bölgesi(Çin'in toplam petrol rezervlerinin % 30'u, doğal gaz rezervlerinin % 34'ü ve kömür kaynaklarının % 40'ı) karşılamaktadır. Ayrıca Sincan Uygur Özerk Bölgesi, berilyum, mika ve bakır gibi ürünlerde Çin'deki en büyük rezervlere sahip bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. Hızla artan yabancı sermayeli kuruluşların katkılarıyla önemli ölçüde bir üretim artışı gözlemlenmektedir. Çin ekonomisi pek çok sanayi alanında yetkinliğe ulaşmış durumdadır. Modern metalurji, madencilik ve enerji ekipmanları, uçak yapımı, otomobil üretimi, büyük makine parçaları, döküm, uzay sanayi, büyük enerji devreleri, elektronik, iletişim ekipmanları, ölçüm araçları gibi alanlar, son dönemde Çin ekonomisinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlar arasında sayılmaktadır. Çin, halen madencilik, enerji santrali, metalürji, akaryakıt, kimyasallar, otomotiv ve gemi yapımı konularında tamamen kendi teknik imkanlarına dayanmaktadır. Ülkenin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda Çin'de konut ve altyapı yatırımları ve bunlara ilişkin malzeme talebinin uzun bir süre daha devam etmesi

beklenmektedir. Çin ekonomisindeki hızlı büyüme, kentlerde yaşam düzeyinin iyileşmesi, yüksek kalitede enerji hizmetleri ile birlikte ev aletlerine olan talebi de artırmaktadır. Diğer taraftan son dönemde Çin, ev aletleri ve ampul gibi enerji tüketen araçların üretiminde de dünya ölçeğinde ön sıralara gelmektedir. Günümüzde ticari kredi, devlet kredisi ve tüketici kredisi gibi çeşitli modern bankacılık araçları kullanılmaya başlanmış ve böylece ticari faturalar, kredi kartları, tahviller gibi kavramlar bankacılık sektöründeki yerlerini almaya başlamıştır. Bankacılık sektörünün gelişimi Çin ekonomisinin dışa açılma çabalarının bel kemiği durumuna gelmiştir. 2050 yılına kadar Çin’de bankacılık sisteminin yurt içi kredi miktarının 45 trilyon dolara çıkması beklenmektedir. Çin’de pek çok ihracat ürününün ithal girdiler içermesi nedeni ile ithalatta da kayda değer bir büyüme yaşanmıştır. Hammadde ithalatında düzenli bir artış görülmektedir. (örn; petrol ve maden cevherleri) Çin’de meydana gelen yatırım patlaması çelik ürününde olduğu gibi büyük miktarda ara malın da ithal edilmesine neden olmuştur. Çin’de yabancı sermayeli şirketlerde, üretimde katma değer düzenli bir şekilde artması ve buna bağlı olarak otomatik bilgi işlem makineleri gibi katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artması söz konusudur (DEİK Ülke Raporu). Çin’de, Nüfus, 1990 yılında 1,135.19 iken 2016 yılında 1.378.67’de artmıştır. GSYİH, 1990 yılında, 360.86 milyar USD iken 11,199.15 milyar USD’ye artmıştır. 1990 yılında ithalat, 48.5 milyar USD, ihracat ise, 82 milyar USD’dir. 2016 yılında ithalat 1.589 milyar USD, ihracat, 2,342.31 milyar USD’dir.

Özellikle ihracattaki artışların dikkat çektiği bu rakamlarla paralel olarak ülkelerin GSYİH’ları da artış gösterdiği görülebilmektedir. Bu artışların içeriğinde nüfus artışı ile beraber sermaye birikimi, teknolojinin sanayide kullanımının yaygınlaştırılması ve uzmanlaşma gibi konular göze çarpmaktadır.

Literatür çalışmalarına bakıldığında, Shirazi ve Abdul Manap(2005), çalışmasında beş Güney Asya ülkesi Hindistan, Sri Lanka, Pakistan, Nepal ve Bangladeş için ihracata dayalı büyüme hipotezini eşbütünleşme ve Granger nedensellik sınamalarını kullanarak test etmiş ve Sri Lanka dışındaki ülkelerde ithalat, ihracat ve GSYİH arasında uzun dönemde güçlü nedensellik tespit etmiştir; Bangladeş ve Nepal için çift yönlü nedensellik, Pakistan için ihracattan GSYİH’ya tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Hindistan ve Sri Lanka’ya ait nedensellik testleri ihracat ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını tespit etmiştir. Bir diğer çalışma olan Kösekahyaoglu ve Şentürk’ün (2006) çalışması ise Türkiye ile beraber Arjantin, Brezilya, Hindistan, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Çin’de ithalat, ihracat ve milli gelir arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile test etmiş ve değişkenler arasında

güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır. Ağayev (2011) ise , 12 eski Sovyetler Birliği üyesi ülkesini panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri üzerinden dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, ihracatla ekonomik büyüme arasında Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna varmıştır, ayrıca nedensellik ilişkisinin kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden ihracata doğru bir ilişkinin olduğunu savunmuştur.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin Ekonomik göstergeler bakımından dünya ekonomisinde en hızlı gelişen ekonomilerdir. Ayrıca analizler ve beklentiler, G7 grubundan BRIC grubuna yakın bir gelecekte geçileceği yönündedir. Sektörel bazda bakıldığında Çin ve Hindistan'ın imalat ve servis sektörlerinde, Brezilya ve Rusya'nın ise ham madde sektöründe parlayan yıldızlar olacağı değerlendirmelerde yer almaktadır fakat her ne kadar nüfus yoğunlukları fazla olsa da bu durum onlara nasıl fayda sağlayacaktır? Bu ayrı bir çalışma konusudur, araştırma konumuz açısından teknolojik ilerleme ve yatırımları bu ülkelerin kaderlerinde önemli rol oynayacaklardır.

2. Planlı Kalkınma Deneyimleri

2.1.Politika olarak Planlamanın Doğuşu

Planlama terimi, kelime olarak bir çok konuyu içinde barındırabilir, şehir planlaması, siyaset, ekonomi, kamu yönetimi vs. gibi... Tez çalışmasında ele aldığımız açıyla bir politika olarak planlama kavramı ilk olarak 1920'lerde Sovyet Sosyalist cumhuriyetler Birliği'nde başlayan "Marksist Yöntem" ile ele alınmıştır. Bir diğer inceleme açısı ise "Liberal siyaset kuramcıları" tarafından ele alınan yöntemdir. Günümüzde Türkiye'nin planlı kalkınma deneyiminin liberal yaklaşımlarla gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz (Özdemir, 2014).

Kapitalist toplumlarda planlamanın tarihsel sürecinde, kapitalist gelişim döneminde, devletçiliğin kapitalizme özgü yönetim biçiminin etkin işlediği görülebilir. 1930'larda doğan klasik planlama anlayışı, 1950'lerde tekelleri kapitalizmin yükselişe geçmesi ile de iki farklı biçime bürünmüştür, 'emperyalist ülkelerin politika planlaması' ve 'az gelişmiş ülkelere özgü kalkınma politikası'. Türkiye'nin planlı kalkınma deneyimi de ikinci kalıba uygun bir örnektir. 1930'lu yıllardan süregelen klasik planlama anlayışının kırılma noktası ise 1980'lerde küreselleşme dinamiklerinin değişmesiyle süreç yeniden şekillenmeye uğramıştır. Ana değişiklik olarak klasik planlama anlayışında görülen devletçilik yaklaşımının

tasfiye edilerek rekabetçi piyasa koşullarının,devletin stratejik planlama anlayışına etki etmesinden söz edilebilir (Yılmaz, 2012).

Türkiye’de planlamanın tarihsel sürecinde beş temel kilometre taşı saptanmıştır. 1930’larda (1932-1934) klasik planlama yaklaşımı, sektörel (ilkel) planlama olarak kurulmuş, bu yaklaşımın son kalıntıları İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (1945-1947) askıya alınmıştır. 1960’larda ise klasik planlama yaklaşımı kalkınma plancılığı olarak yeniden üretilmiş, 1978-1980 döneminde tasfiye edilene kadar uygulamada kalmıştır. 1978-1980 dönemi, klasik planlama yaklaşımının tasfiyesinin başlangıcıdır. 1980 yılı ve sonraki dönem, tasfiye süreci ile birlikte yeni bir planlama yaklaşımı olarak stratejik planlamanın da doğuşu dönemidir (Yılmaz,2012).

Geçiş ekonomilerinde Aslund,Boone ve Johnson’a göre piyasa reformlarının başarısı ile demokratikleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş;tam demokratik ülkeler gelişmiş piyasa reformları uygularken,yarı demokratik ülkeler sınırlı reform programları izlemiş ve diktatörlükle veya işadamlarının egemenliğine boyun eğmiş ülkeler ise reform programlarında başarısız olmuşlardır.Bu ülkeleri de şu şekilde gruplamışlardır.Reformcu ülkeler;Macaristan,Slovakya,Litvanya,Letonya,Polonya,Estonya ve Çek Cumhuriyeti.İlımlı reformcu ülkeler;Kırgızistan,Azerbeycan,Gürcistan,Bulgaristan,Ermenistan,Moldovya,Rusya,Kazakista n,Ukrayna ve Romanya.Sınırlı reformcu ülkeler ise;Türkmenistan,Beyaz Rusya, Özbekistan ve Tacikistan (Aslund,Booneve Johnson, 2001).

2.2.Türkiye’nin Tarihsel Süreci,Planlama dönemi öncesi ve sonrası iktisadi durum

Türkiye Kurtuluş savaşı sonrası dönemde,13 milyon nüfuslu geri kalmış ölçekte bir tarım ülkesi konumundaydı.Bu dönemde İstanbul veizmir gibi büyük şehirlerde dahi sanayi neredeyse yok denebilirdi.1920’li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti savaşıla geçmiş 10 yılın etkisiyle gerek işgücü gerekse kaynak bakımından oldukça zayıf bir tabloda kurulmuş ve bu tabloyu değiştirme çabaları önem kazanmıştır.Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan kapitülasyonların süregelmesi ve devir alınan negatif bakiyeli ekonomi ile Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’dan kalan dış borcu da ödemekle yükümlüydü.Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber planlı kalkınma modellerinin görülmekte olduğu,Almanya,Rusya ve İtalya’da karşımıza çıkan diktatör yönetim biçimleri benimsenmemiş bunun aksine özgürlükçü bir siyasal yaklaşım benimsenmiştir.Bu bakış açısı ekonomi alanında da aynı şekilde gözlenmiştir.Planlı kalkınma döneminde gözlemlenen liberal politikaların kaynağının

Cumhuriyetin kuruluş özünde bulunan özgürlükçü bakış açısıyla doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.Ülkede her ne kadar liberal bir çerçeve oturtmaya çalışılsa da ekonomi,özellikle kalkınma anlamında devletin rolü ve bu rolün sınırlarının belirlenmesi de kaçınılmaz bir noktaydı.

Atatürk dönemi (1923-1938),ilk etapta özel sektöre ağırlık verilmiş ve ikinci etapta devletçi yaklaşımla iktisadi politikaların yürütüldüğü görülse de liberal piyasa ekonomisinin baz alınarak karma ekonomik model uygulandığı görülmektedir.Bu dönem zarfında gayri safi milli hasılanın yılda ortalama %7.4,sanayinin %9.6 ve tarımın %7.6 oranlarında büyüdüğünü,fiyatlar genel düzeyinin her yıl ortalama %1.87 geriye geldiğini ve TL'nin ABD Doları karşısında %1.8 değer kazandığını görebiliriz.Kendi içinde liberal ağırlıklı ve devletçi ağırlıklı diye ikiye ayrılan bu dönemin ilk etabında Mustafa Kemal Atatürk 1923'de gerçekleştirdiği 1.Türkiye İktisat Kongresi'ni İzmir'de toplamış ve bu kongreden çıkan kararlar ülkenin iktisadi ve sosyal kaderini belirleyecek nitelikte yön vermeyi hedef edinmiştir.Kongreden çıkan kararlar ise şu şekildedir;yerli sanayinin korunması amaçlı gümrük vergileri ve yerli sanayide kullanılacak ürünlerin ithalatının kolaylaştırılması,ayrıcalıklı yabancı kuruluşların devletleştirilmesi,ülkeye zararlı olmayacak şekilde yabancı yatırımların girişinin sağlanması,ana ticaret bankasının kurulması,borsaların kurulması,tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,asgari ücretin belediyelerce saptanması, ve ücretin para olarak ödenmesi,işçilere haftada bir gün tatil olması,işçilerin kaza ve yaşlılık sigortalarının yapılması gibi devletin rolünü yitirmeden liberal bir ortam sağlamaya yönelik kararlar olduğunu söyleyebiliriz.Fakat bu kararlara rağmen özel sektör dönem içinde yeterli bir katkı sağlayamamış ve kararların sonuçları beklenen ölçüde olumlu olmamıştır.

Dönemin ikinci etabında ise ‘Devletçilik’yaklaşımını gündeme getiren daha çok,ülkenin sermaye birikiminin yetersizliği,özel sektördeki ayrıcalıkların verimli kullanılamaması ve yolsuzluk gibi durumlar olmuştur.Fakat burada gördüğümüz devletçilik yaklaşımı sosyalist bir yaklaşımdan çok devletin ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyici kurallar koyma işlevinden ileri gelmektedir.Bu yaklaşım öncede ele aldığımız birinci kalkınma planı deneyimini doğurmuş ve ülkeye çeşitli sanayi kuruluşları kazandırmıştır.

Savaş yılları dönemi'nde(1938-1945) ise birinci kalkınma planı deneyiminin başarısı üzerini ikinci kalkınma planı II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte uygulamaya alınmıştır.Dünya'daki kriz ve kaos ortamından Türkiye'de olumsuz etkilenmiş,ülkenin savaşa girme olasılığına karşı seferberlikle beraber askeri harcamalar artırılmıştır.Bu dönem boyunca

enflasyon gözlemlenmiş,dış ticaret fazlası oluşmuş ve bundan kaynaklı altın,dövizde artış kaydedilmiştir.1946 yılından sonra çok partili döneme geçişle beraber cumhuriyetin asıl hedeflediği özgürlükçü ve liberal ortam kendini hissettirmeye başlamış ve ekonomik anlamda da daha özgürlükçü adımlar atılmaya çalışılmıştır.Türkiye bu dönemde Birleşmiş Milletler'e üye olmuş,Amerika'da Bretton-woods anlaşmasını imzalamış,bunun akabinde IMF'ye ve Dünya bankasına üye olmuştur(Güran ve Aktürk,1997).Dünya bankası hazırlamış olduğu raporda 1944 yılında Türkiye'nin üzerinde çalışmaya başladığı 3.kalkınma planını oldukça eleştirmiş ve ülkenin kalkınmak için tarım alanında ilerlemesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.Türkiye 1947 yılında ortaya koyduğu planla dış yardımlardan faydalanarak tarım ve madencilik alanında bu fonu kullanacağını öngörmüş bunun üzerine 1948'de OEEC anlaşmasını imzalamıştır.Bu süreçte ülkenin almış olduğu dış yardım tutarı ise 230.6 milyon Dolar'dır.Bu yardımlar 1950'lerin ikinci yarısına kadar bir dış borç problemi yaratmamış gibi gözükse de bu tarihten sonra da alınan dış borçlar önemli problemlere yol açmıştır.

2.3.Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Anlaşmaları

1980'li yıllardan itibaren liberalleşme sürecine giren Türkiye ekonomisi büyüme anlamında büyük yol kat etmiştir.Gerek ithalat gerekse ihracat anlamında dış ticaret ivme kazanmış ve özellikle ihraç mallarında tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine geçiş yaşandığı görülmüştür.1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Türkiye,bu gelişmeyle beraber AB müzakereleri sonucu olarak 1996 yılında da gümrük birliği'nedahil olmuştur.

İhracatın kalkınmadaki rolü 1980'li yıllardan bu yana izlenen ihracata dayalı kalkınma modeli sayesinde uygulanan politikalarla birlikte büyük önem kazanmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda büyük ölçüde tarım ürünlerinden emek-yoğun sanayi ürünleri olan tekstil, demir-çelik ve gıda ürünleri gibi sektörler pazardaki payını gözle görülür ölçüde artırmıştır ve ülke ihracatının seyrini, hacmini oldukça artırmıştır. 1996 yılında gümrük birliğine girilmesiyle kazanılan bu hacim özellikle son yıllarda otomobil üretimi, elektrik/elektronik vs. gibi üretimi ileri teknoloji gerektiren sektörlerle de ülkenin ihracat pazarında sanayi sektörüyle dönüşüme gitmesine olanak sağlamıştır. Avrupa Birliği ile varılan Gümrük Birliği Anlaşması, EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ile devam eden iyi ilişkiler ve Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, Türkiye'nin ithalat rejimi uygulamalarına uyum ve yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Bu doğrultuda gümrük oranlarının azaltılması atılmış çok büyük bir adımdır. Türkiye 1980'lerden beri zaten ithalat rejimi hususunda gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşmasına uygun biçimde, bürokratik prosedürleri ve oranları azaltarak,

sanayiye ve üretimi de destekleyici nitelikte hammadde,aramaları belli kalite standartlarında uygun fiyatlarla temini hususunda destekleyici politikalarla ithalat konusundaki sinyallerini vermeye başlamıştır (<http://www.invest.gov.tr>).

Türkiye'nin bağlı bulunduğu ticaret anlaşmaları şu şekildedir; Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ), Milletlerarası Ticaret Odası (MTO), D-8 ve benzeri diğer organizasyonlar içindeki katılım ve üyelikleri. Türkiye'nin AB ile olan Gümrük Birliği'ne ek olarak ; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Faroe Adaları, Fas, Filistin, Gana, Güney Kore, Gürcistan, İsrail, İsviçre ve Lihtenştayn, İzlanda, Karadağ, Kosova, Lübnan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moldova, Morityus, Norveç, Sırbistan, Singapur, Şili, Tunus, Ürdün ile de serbest ticaret anlaşmaları mevcuttur. Bunun yanında vize serbestliği uygulamaları, işadamlarına vize muafiyeti veya kolaylığı sağlayan anlaşmaların mevcudiyeti de dış ticaret alanında ülkenin vizyonunu genişleten adımlar olmuştur (<http://www.invest.gov.tr>).

2.4.Türkiye’de 1960 Öncesi Planlama

2. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin planlı kalkınma politikalarını etkin olarak kullandıkları görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Avrupa'da gündeme gelen planlama, 1. Dünya Savaşı ve 1929 Dünya Ekonomik krizinden zarar gören Türkiye, özel sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle, 1983 yılında Devletçilik yoluyla Sanayileşme politikasına geçmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ‘‘Tanzimat’’ın açtığı serbest ticaret devri; Avrupa rekabetine karşı kendini savunamayan ekonomimizi, bir de ekonomik kapitülasyonlar zincirine bağladı... Bize karşı yapılan rekabet, gerçekten çok haksız ve yıkıcıydı. Rakiplerimiz bu yolla, gelişmeye uygun sanayimizi de yok ettiler. ‘Sözleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin savaşıardan sonra kalkınmanın planlamadan geçtiğini, Planlama deneyiminden geçen ülkelerin hata ve kazanımlarından dersler çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.

1933 yılında yazılmış olan Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı’nın sunuş bölümünde Türkiye’nin, ‘Bağımlı, geri kalmış, tarıma dayalı, ham madde üreten’kutupta yer aldığı vurgulanmakta, ileri ülkelerin yaşadığı 1929 yılındaki, büyük ekonomik bunalımın dünyanın

geri kalmış bölgeleri için bir silkinme fırsatı yaratabileceğinden söz edilmektedir. Bu silkinmenin yolu, ‘Sanayileşme’ ve bunun yönteminin de ‘Planlama’ olduğu vurgulanmıştır.

Bunun üzerine, Birinci Sanayi Planı, ekonomiyi gerçek anlamda ele almamakta, kamu yatırımlarının tümünü kapsamamaktadır. Fakat, Türkiye’ye Plan kavramı, 20 kadar fabrika ve Etibank, Sümerbank gibi iki kuruluşu kazandırmıştır.

İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı ise 1936 yılında hazırlanmaya başlayıp 1938 yılında yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Birinci plana kıyasla yatırım, ara malları üzerine yoğunlaştırılmış ve 1.dönemde hazırlanmış olan “planı”nı kapsamaktadır. Bu plan 2.Dünya Savaşı’nın sonuçları sebebiyle uygulamaya konulamamış fakat kurulması planlanan 100 kadar fabrikanın bir kısmı daha sonra hayata geçirilebilmiştir.

2.5.1960 Sonrası ve Devlet Planlama Teşkilatı

Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk askeri darbe, 27 Mayıs 1960’da gerçekleşmiştir. Türkiye’de 1960 yılında 27 Mayıs Devrimi ile birlikte Planlı Kalkınma Politikası benimsenmiştir (Hesapçıoğlu, 1984). 30 Eylül 1960’da Ankara’da Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. DPT’nin kuruluşunun üzerine Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yönetmek, ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) hazırlanmıştır.

İlk yıllardaki Kalkınma planları kamu kesimi için “Emredici”, Özel kesim için de “Yol Gösterici” niteliğindedir. Kamu kesimi için yasaların izin verdiği müddetçe uygulama söz konusudur. Özel sektör ise özendirilmiştir, daha çok teşvik edicidir. Kamu kesiminin uygulama alanı ve yaptırım gücü çok daha fazla olduğundan kalkınmada kamu kesimi daha büyük paya sahip olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2004).

Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu tarihten bugüne kadar 10 adet Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. Planların iktisadi felsefeleri ve yaklaşımları kapsamında; 1960 öncesi planları: devletçi, kısmi, 1960-1980 planları: karma ekonomi, bütüncül, 1980-2000 planları: liberal, stratejik olarak nitelendirilebilir. 1980 öncesinde sanayileşmede "ithalat ikamesi politikaları", 1980 sonrası ise "açık ekonomiye geçiş" yönlendirici olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 5 yıllık kalkınma planları).

1961 Anayasası ve 1982 Anayasası’nda da Planlama konusuna yer verilmiştir:

1961 Anayasası:

"IV. İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni

Madde 41- İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.

IV.Kalkınma

a)Kalkınma Plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı

Madde 129- İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir."

1982 Anayasası:

"I. Planlama

Madde 166 - Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

2.6.Planların Niteliği ve Kalkınma Bakanlığı'nın İşlevleri

Bu geçiş döneminde Türk Kalkınma Planları'nın genel ilkesi Pazar ekonomisinin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Türkiye'deki planlama çalışmalarının genel özelliği ise kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici oluşudur. Planların genel niteliğine bakıldığında kamu yatırımları açısından üst sınırlar konulup hedeflenirken, sektörel bazda hedefler tahminlerden oluşmaktadır. Türkiye'de planlamaya deneyimine başlanması, hedeflerin uzun vadeli planlara bağlı olmasının getirdiği idarenin önemini ve denetlenebilir hale gelmesini sağlamıştır. 1980 ve öncesinde özel sektörün yeterince gerçekleştiremediği ara malları vs. sanayinin kamu yatırımları yoluyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat sonrasında bu yatırımlar azaltılmış ve sosyal, ekonomik altyapı yatırımlarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Türkiye, 1980 yılından sonra dış dünyaya ve serbest piyasa sistemine açılması ile 1980 yılına kadar ağırlıklı ithal ikamesi uygulanarak sanayileşme yönünde ilerleyen planlar terk edilmeye başlanmıştır. Planlama dönemlerinde DPT, planları piyasa mekanizmasına tamamlayıcı bir unsur olarak ele almış, özel sektörün kalkınmasına önayak olmuş ve 1980 sonrasında dış piyasaya açılma trendine öncülük ederek koordinasyonunu sağlamıştır. İktisatta, hedeflere ulaşmak için koordinasyonun önemi oldukça büyüktür. Planların kapsamı bütün sektörleri iktisadi ve sosyal olarak en ince detaylarına kadar ele aldığından birbirleriyle tutarlılığı ve test edilebilirliği açısından önemli araçlardır ve hükümet açısından mümkün ölçüde yatırım programlarında da israfı, gereksiz müdahaleyi önleyici yaptırıma sahiptirler (<http://www.kalkinma.gov.tr>)

Kalkınma Planları Türkiye Büyük Millet Meclisince görüşüldükten sonra yasalaştırılır. 1960 sonrası başlığı altında da belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti anayasasında planlama ile ilgili maddeler yer almaktadır. Kalkınma planlarının hazırlanmasında ise kamu sektörü ve özel sektör temsilcileri ile planlama teknisyenlerinin oluşturduğu ihtisas komisyonlarının raporlarından faydalanılmaktadır. Beş yıllık kalkınma planları yıllık programlarla hayata geçirilmekte, hedef ve politikalarla örtüşerek, ilgili kuruluşların görüşleri de alınarak Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Hazırlanan planlar ise Yüksek Planlama Kurulu ve Bakanlar Kurulunun onayından geçirilmektedir (<http://www.kalkinma.gov.tr>).

2.7.Kalkınma Planları

Birinci 5 yıllık kalkınma planı genel itibari ile yatırım, istihdam, düzenleme gibi konuları gündeme alarak 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihinde

resmi gazetede yayınlanmıştır.Devlet,plan gereği kamu yatırımlarından ödün vermeden kalkınma için rolünü etkin şekilde üstlenmeyi hedeflemiştir.

Plan,ithal ikameci bir politikayla yürürlüğe konulmuş olup,ithalatta tasarrufa giderek yerli malı kullanımını teşvik etmektedir.Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla;turizm gelirlerini,turizm giderlerinin üstünde tutmak,özel yabancı sermayenin kalkınmaya yardımcı olacak şekilde ülke ekonomisine katılmasını sağlamak,ihracatı artırıcı teşvikler yapıp ithalatı kısıtlayıcı politikalar uygulamak gibi tedbirler alınmıştır.İthalatta 3 ve altı aylık kota listeleri ilan edilmiş,daha sonra bu liberasyon listelerine çevrilmiştir.Bu listeler düzenlenirken yatırımların ithalat ihtiyacı da dikkate alınarak hazırlanmıştır.

İhracatta ise;sağlık,toplum güvenliği,ulusal değerler gibi maddelere aykırı olmayacak her ürünün ihracatı serbest kılınmıştır.Ancak iki taraflı ticaret anlaşması olan ülkelerle yapılacak her türlü ihracat lisansa tabi kılınmış ve bor,borasit gibi madenlerle,fındık,margarin yağı gibi temel besin ürünlerinin ihracatı da serbest dövizle dahi olsa lisansa tabi tutulmuştur.İhracatın finansmanına bazı kayıtlarla izin verilmiş,ihracatın takaslandırılmasına ise izin verilmemiştir.Ayrıca bu dönemde Avrupa Ekonomik topluluğu ile ortaklık anlaşması imzalanmıştır.Bunların yanında ihracatçı kredisi probleminin çözümü ve dış pazar araştırmalarının sağlanması da hedeflenen maddeler olarak sayılabilir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile toplam 2.000 milyon \$'lık ihracat yapılması hedeflenmiş; ihracatın % 76,9'unun tarım, % 17,2'sinin sanayi ve % 5,9'unun madencilik sektörü ürünlerinden oluşması öngörülmüştür. Plan'da tarım ürünleri ihracatının % 29,3 artırılması, ancak ihracat bileşimi içindeki payının % 1,3 azaltılması; sanayi ürünleri ihracatının % 47,0 ve ihracat bileşimi içindeki payının % 1,9 artırılması; madencilik ürünleri ihracatının % 18,2 artırılması, ancak ihracat bileşimi içindeki payının % 0,6 azaltılması, toplam ihracatın ise % 31,5 artırılması hedeflenmiştir (DPT, 1963, 520). Plan döneminde döneminde gerçekleşen 2.256 milyon \$'lık toplam ihracat % 12,8 oranında Plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir (DPT, 1963).

Tablo 1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer: Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1963	368 087	687 616	1 055 703	400 000
1964	410 771	537 229	948 000	400 000
1965	463 738	571 953	1 035 691	400 000
1966	490 508	718 269	1 208 777	400 000
1967	522 334	684 669	1 207 003	400 000

Kaynak: Tük ve DPT

İkinci 5 yıllık kalkınma planında ülkenin milli gelirinin her sene %7 artması ve kişi başına düşen gelirin 2600 Lira'dan 3200 Lira'ya çıkması hedeflenmektedir. Bu göstergeyle ikinci beş yıllık plan döneminde vatandaşların refah seviyesine, sosyal adalet ve fırsat eşitliğine odaklanmanın yanında ülke sanayisinin gelişmesi de temel alınmıştır. Türkiye'yi ham madde ihraç edip, mamul ithal eden ülke konumundan, sanayileşmiş, mamul üretip ihraç eden bir ülke konumuna getirmek amaçlanmıştır. Sanayinin kalkınmasını gerçekleştirmek üzere atılan adımlardan en önemlisi de organize sanayi bölgelerinin kurulup gelişmeye teşvik edilmesi kararıdır. Bu hedeflere ulaşmak için izlenen yollar başlıca, tarımla uğraşan nüfusu azaltıp, bu nüfusu sanayi iş gücüne dahil etmek, enerji ekonomisine yatırımlar yaparak sanayi alanında büyük bir istihdam oluşturmaktır.

Dış ticaret alanında belli büyüklüğün üzerindeki projeler için yatırımlara karma ekonomi kurallarına uygun olarak özel bir kota ayrılmış, bu kotanın tahsisinde Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşü esas alınarak hem kamu, hem özel sektör projelerinin döviz ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır. Dış kredilerin finansmanında ise kamu veya özel sektör ayrımı gözetilmeksizin, verimliliklerine ve ekonomiye katkılarına göre teşvikler sağlanmıştır. Yerli mamülleri, dış pazarlarda tanıtımının devlet tarafından da desteklenmesi, uluslararası camiada gerekli temasların yapılması gerekliliği, İhracatçı birlikleri, federasyonları gibi kuruluşların teşkilatlanması ve sanayi ürünleri ihracatından doğan vergilerin iadesi daha basit hale getirilerek teşvik edilmesi İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın dış ticaret alanındaki önemli başlıklarıdır. Genel hatlarına dış ticaret alanında; kredilendirme, Pazar araştırması, kalite standardizasyonu, ihracata yönelik

teşvikler,ihracatçı birliklerinin kurulması gibi birinci dönemle benzeşen hedefler ikinci plan döneminde yine esas alınmıştır diyebiliriz.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ihracatta %38,1'lik bir artış sağlanarak dönem içinde 3.114,8 milyon \$ ihracat yapılması hedeflenmiştir ve 3.183 milyon \$'lık toplam ihracat gerçekleştirilerek belirlenen hedefin % 2,2 oranında ötesine geçilmiştir(DPT, 1968).

Tablo 2: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1968	496 419	763 659	1 260 078	622 800
1969	536 834	801 236	1 338 070	622 800
1970	588 476	947 604	1 536 081	622 800
1971	676 602	1 170 840	1 847 442	622 800
1972	884 969	1 562 550	2 447 519	622 800

Kaynak: Tüik ve DPT

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı,geçmişteki planların başarılarından ve başarısızlıklarından dersler çıkarılarak ve güncel gelişmelerden de beslenerek hazırlanmış bir plan olarak ortaya çıkmıştır.Geçirilen 10 yıllık süreçte esas hedefi yakalayarak ortalama %7 kalkınma hızını yakalamakla beraber ülke sanayisi için hedeflenen yıllık %12 artış hedefini gerçekleştirememiştir.Buna karşın Türkiye,tüketim malları sanayi,ara malları sanayisini önemli ölçüde geliştirmiştir.Her ne kadar İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nda sanayide hedeflenen rakama ulaşılammış ise de ülkeyi sanayinin kalkınmadaki rolü konusunda uyandırmış ve harekete geçirmiştir.

Dönemde aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Gümrük anlaşmalarına dahil olma hedefleri ülke sanayisi ve ihracat olanakları yaratmak açısından itici bir güç haline gelmiştir.Dış kaynaklara bağıllık ise gerek üçüncü plan döneminde,gerek önceki plan dönemlerinde,gerekse sonraki plan dönemlerinde Türkiye için önemli bir problem olmuştur.Dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasının yolunun sanayileşmeden geçerek,özellikle temel ara mallar ve yatırım mallarında uygulanacak ithal ikamesinin,ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüştür.

Dış ticaret alanında hedeflenen ihracat artışı yıllık ortalama %9.4 olarak öngörülmüştür. Hedeflenen artışın geleneksel ihracat ürünlerinden sağlanamayacağı görüşünden dolayı en önemli ihracat politikası olarak ihracatta ürün çeşitliliğine gidilmesi benimsenmiştir. Bunun için belirlenen ilkeler, ihracatın çeşitlendirilmesi, sanayi ürünlerine dış piyasada rekabet kazandırılması, ithalatta belli ürünlere gümrük tarifesi gibi önlemler alınması yönündedir. Bu dönemde ilave olarak, ihracatın kredilendirilmesi ve ihracatın sigortası, ihracatta vergi iadelerinin sürdürülmesi, ihracatçı kamu kuruluşlarının kendilerine verilen hedefi gerçekleştirmek üzere teşkilatlandırılması, ithalatta yerli üretimin ihtiyacını karşılayacak yönde kararlar alınması, yerli üretimi mevcut olmayan ürünlerin ithalatında monopole dönüşmemesi açısından düzenlemeler yapılması gibi tedbirler de alınmıştır. Dönem içinde petrol fiyatlarındaki artış ve Kıbrıs hareketi üzerine A.B.D.'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu dış ticaret ambargosu ihracat üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.

Üçüncü Beş yıllık kalkınma planı ile ihracatın % 57,1 artırılarak toplam 5.000 milyon \$'a ulaşılması hedef alınmıştır ve 7.964 milyon \$ ihracat gerçekleştirilerek bu dönemde ihracatta hedeflenen rakamın % 59,3 ötesinde bir gerçekleştirme sağlanmıştır (DPT, 1973).

Tablo 3: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer: Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1973	1 317 083	2 086 216	3 403 299	1 000 000
1974	1 532 182	3 777 501	5 309 683	1 000 000
1975	1 401 075	4 738 558	6 139 633	1 000 000
1976	1 960 214	5 128 647	7 088 862	1 000 000
1977	1 753 026	5 796 278	7 549 304	1 000 000

Kaynak: Tüik ve DPT

Dördüncü plan döneminde ,toplum,kültür yaşamına sağlam maddi temellerle canlılık kazandırılması esas alınmıştır. Plan,çoğulcu ve demokratik bir toplumun gerekliliği olan maddi yaşamın sağlam temellerini gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Plan çerçevesinde hedeflenen ihracat rakamları önceki planlara göre oldukça yüksek kalmış ve gerçekleştirilmesi özel bir çaba gerektirmiştir.İhracat hedefi % 148,1 artırılarak 19.755 milyon \$ olarak belirlenmiştir.İhracat uygulamaları karmaşık düzenden arındırılarak kolay uygulanabilir bir hale getirilmesi amaçlanmıştır.Bu amaç doğrultusunda izlenecek

yollar;dış ticaret rejimi ile ihracatı yasaklanacak ürünler dışında ki ürünlerin ihracatının serbest bırakılması,ihracatçı olabilmek için ihracat birliklerine üye olma zorunluluğun kaldırılması,miktar-fiyat-kalite denetimi dışında bir denetimin yapılmaması,yeni ihracat sisteminin uygulanması amacıyla gerekli yasal önlemler alınması ve gümrüklerde ürünlerin kalite denetimini yapacak uzman kadroların bulundurulması,ihracatta bürokrasinin hafifletilmesi,ihraç ürünlerinin pazarlaması açısından yurtdışı fuarlardan faydalanılması ve yurtdışında depolama olanaklarının sağlanması,ihracatçı sanayicilerin kendi üretimlerini desteklemek amacıyla döviz tahsislerinin erişilen ihracat düzeyleri ile ilişkilendirilme sağlanması şeklindedir.Bunların yanında dışsatım sigortası yasası yoluyla sınai mallarının ihracatı özendirilmesi hedeflendirilmiştir.

İthalat politikalarında ise döviz harmanlarında tasarrufa yönlendiren ve kıt döviz kaynaklarını etkin kullanmaya teşvik eden,gelişmekte olan sanayilere korumacı yaklaşan,lüks mal ithalatını önlemek ve yerli sanayiye koruma amaçlı bedelsiz ithalat sistemini gözden geçiren politikalar benimsenmiştir.Zorunlu malların ithalatındaki aksaklıkların giderilebilmesi için dış ticaret anlaşmalarını araç olarak kullanmak gündeme gelmiştir.Yatırım mallarının ithalatı için ise dış ticaret finansmanı noktasında kredilerin sağlanması hızlandırılmıştır.

Özellikle bu dönemde Avrupa'nın büyümeyi kısıt politikaları Türkiye'den işgücü göçünü durdurmuş ve Türkiye'de işsizlik rakamları artmıştır.Buna bağlı olarak işçi döviz girişi durmuştur.Avrupa Ekonomik topluluğu ile ilişkiler Türkiye'ye verilen ayrıcalıkların azaltılması ve ortaklıktaki aksaklıklar sebebiyle zayıflamış,sonuç olarak Türkiye'nin ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin geçtiği ekonomik bunalım döneminin etkenleri arasında; ara mallar ve yatırım mallarında hedeflenen ölçüde gelişmemesi,hatta bu ürünlerde dışa bağımlı olunması,sanayinin dış pazardan çok iç pazara yönelik olması,ithalatta savurganlığın durdurulamamış olması,ihracatın özendirilmesi amaçlı kurumların henüz oluşturulamamış olması sayılabilir.Zorlu dönemden geçen Türkiye için bu dönemde hedeflenen ihracatın %8.1 ötesinde 21.348 milyon \$ ihracat gerçekleştirilmiş ve özellikle hedeflenen ihracatın sanayileştirilmesi bu dönemde yapısal olarak sağlanmıştır(DPT : 1664).

Tablo 4: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1979	2 261 195	5 069 432	7 330 627	3 951 000
1980	2 910 122	7 909 364	10 819 486	3 951 000
1981	4 702 934	8 933 374	13 636 308	3 951 000
1982	5 745 973	8 842 665	14 588 639	3 951 000
1983	5 727 834	9 235 002	14 962 836	3 951 000

Kaynak: Tük ve DPT

Beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminde önceki planlarla paralel olarak milli refahı artırmak,sanayi üretimi,ihracatını teşvik etmek amaçlanmıştır.Bunların yanında,ödemeler dengesinin mevcut durumu göz önünde bulundurularak ithalatta kademeli olarak koruma oranlarının azaltılması,ihracatın artırılması ve tüketicinin de korunması amaçlanmıştır.Mal ve hizmet ihracatında üretimin çeşitlendirilmesi konusunda teşvikler getirilip,yabancı yatırımların kazandırılması için gerekli hukuki ve ekonomik yapısal değişikliklerin getirilmesi hedeflenmiştir.Beşinci Plan döneminde döviz kuru politikaları ile alakalı olarak dış pazarlarla rekabet gücünü artırmaya yönelik serbest döviz piyasasına geçiş ortamı hazırlanmıştır.

Plan döneminde,dış ticaret alanında dikkat çeken nokta,dışa dönük gelişme politikasının ödemeler dengesine odaklanmasıdır.Bu politikanın amacı Türkiye'nin kendi gücü ile kalkınmasını sağlamak,aynı zamanda ekonomide rekabet yöntemiyle etkinliği artırmaktan geçmektedir.Türkiye,iç kaynakların sınırlı olması nedeniyle de dış kaynaklara ihtiyaç duymuştur.Bu gelişme sürecinin doğurduğu ithalat ihtiyacını,ihracat ve diğer döviz getiren işlemleri artırarak ithalatı darboğaza sürüklemekten dengeyi sağlamak önem kazanmıştır.Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, bu plan döneminde dış ticaret açığını kapatmayı hedeflemeyerek ertelemeyi uygun görmüştür.

Beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminde ihracatın % 159,2 artırılarak toplam 55.334 milyon \$'a ulaşması hedeflenirken,48.892 milyon \$ ihracat gerçekleştirilerek hedeflenen rakamın % 11,6 altında kalınmıştır.Bu düşüşün sebepleri arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ticaret anlaşmalarını Türkiye aleyhinde kullanarak ortaklarını 3.ülkelerden seçmesi ve Türkiye'nin özellikle tarım ihracatı konusundaki beklentisini de

AET'nin korumacı politikaları sebebiyle gerçekleştirememesi sayılabilir. Aynı plan döneminde dış ticaret açığına önlem niteliğinde sayılabilecek yabancı sermaye yatırımı konusunda; yüksek finansman gerektirecek sanayi yatırımının körfez ülkelerinden sağlanmasının desteklenmesi, bunun yanında serbest bölgeler oluşturularak ithalatta stok seviyesinin düşürülmesi ve transit ticaretin bu bölgeler aracılığıyla yapılarak döviz gelirlerinin artırılmasını sağlayıcı adımlar atılmıştır(DPT: 1974).

Tablo 5: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer: Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1985	7 958 010	11 343 376	19 301 386	11 066 800
1986	7 456 726	11 104 771	18 561 497	11 066 800
1987	10 190 049	14 157 807	24 347 856	11 066 800
1988	11 662 024	14 335 398	25 997 422	11 066 800
1989	11 624 692	15 792 143	27 416 835	11 066 800

Kaynak: Tük ve DPT

Altıncı beş yıllık kalkınma planı milletin refah düzeyini, açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilkeleri ile güvenli bir ortama yükseltmeyi esas olarak belirlemiştir. Plan, bu kalkınma süreci yönetilirken de bölgesel farklılıklar gösteren gelişmişlik seviyesini, gelir yapısını ve işsizlik sorununu ülkenin her yerinde azaltarak adil bir dağılımı hedeflemiştir. Dönemin hedefleri belirlenirken Türkiye'nin serbest rekabet ortamında yer edinerek, uluslararası entegrasyonuna katkı sağlamak görevinde kamunun teşvik edici rolü göz ardı edilmeyerek benimsenmiştir.

İhracatı ve diğer döviz getiren işlemleri teşvik eden politikalar sayesinde ödemeler dengesinin daha iyiye gitmesi hedeflenirken, ekonominin dışa açılması sürecinin devam ettirilerek ihracatın Gayri safi milli hasıla içindeki oranının artırılması da hedeflenmiştir. Hedefe giden yolda ilerlerken, ihracat ürünlerinin çeşitlendirilip katma değerli ürünlere doğru kaymasının öneminin farkına varılmış, bu çeşitlendirmenin sağlanması için de ihracata yönelik sanayi üreticilerine doğrudan teşvik yerine dolaylı teşvik verilmesi yoluna gidilmiştir. Bu nedenle ihracat kredisi, ihracat sigortası ve ihracat kredisi sigortası gibi sistemlerin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Önceki plan döneminde ertelenen dış

ticaret açığının kapatılması hedefi bu dönem için gündeme getirilerek 9,2'den yüzde 7,5'e düşmesi hedeflenmiştir.

Plan döneminde dış ticarete serbestleştirmenin sürdürülmesi,Türk parasının konvertibl hale gelmesi için gerekli ortam yaratılması,dış ticarete ilişkin vergilerin ve fonların basitleştirilmesi,ihracatçılara uluslar arası pazarlarda karşılaşılabilecekleri sorunlarda her türlü desteğin verilebilmesi ve ihrac ürünlerinin ambalajı,kalitesi ve standardizasyonunun iyileştirilmesi de hedeflenen maddeler arasında sayılabilir.İthalatta ise ilk dönemlerde ikameci politikalar yürüten Türkiye tüketiciyi de korumak adına ithalatta serbestleşmenin devamını,ihracatta olduğu gibi kaliteye yönelik düzenlemeleri ve vergilerin basitleştirilmesini ithalat için de hedeflemişlerdir.Anti-damping mevzuatı ve telafi edici vergilendirme uygulamaları ise gündeme alınan diğer maddelerdir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile dış ticaret anlamında olumsuz etkilenen Türkiye AET ile ilişkilerin gözden geçirilip tam üyelik için gerekli iyileştirmelerin sağlanması hedeflenmiştir.Fakat bu dönemde,Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi bölgede tarım konusunda rekabet halinde olunan ülkelerin topluluğa tam üyeliğinden sonra tarım ihracatı noktasında Türkiye yine olumsuz etkilenmiştir.

Dönem içinde ithalatta öngörülen artış yıllık ortalama %12.4 oranındadır.Buna karşın ihracatta süregelen artış trendinin bu dönemde % 85,0 artarak,90.455 milyon \$'a ulaşması beklenmektedir.Dönem sonunda 74.721 milyon \$ ihracat gerçekleştirilmiş ve artış sağlanmıştır fakat beşinci plan döneminde olduğu gibi hedeflenen rakamın %17,4 altında kalmıştır (DPT: 2174).

Tablo 6: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1990	12 959 288	22 302 126	35 261 413	18 091 000
1991	13 593 462	21 047 014	34 640 476	18 091 000
1992	14 714 629	22 871 055	37 585 684	18 091 000
1993	15 345 067	29 428 370	44 773 436	18 091 000
1994	18 105 872	23 270 019	41 375 891	18 091 000

Kaynak: Tük ve DPT

Yedincibeş yıllık kalkınma planı,Türkiye'yi küreselleşmenin avantajlarından faydalanarak,dünya çapında seçkin bir konuma getirme hedefi esas alınarak hazırlanmıştır.Yine kalkınmanın,sanayileşme,verimli istihdam,teknolojik devrimleri yakalama gibi çalışmalardan geçeceği vurgulanmış ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin,kalkınmanın bölgesel farklılıklarının ortadan kaldırılması gerekliliği öne çıkmıştır.

Gümrük birliğinden gereken verimin alınabilmesi için kurumlar hukuki çerçevede gözden geçirilerek,rekabet ortamının sağlıklı hale getirilebilmesi açısından reform çalışmalarına başlanmıştır.Türkiye,Avrupa Topluluğu ülkeleri ile arasındaki gelir-verimlilik farkını kapatmanın yerli ve yabancı yatırımları çekerek,sanayileşmenin teknoloji ile olan ilişkisini kabullenerek yapısal değişiklikler yapma konusunda amaçlar edinilmiştir.Bu plan döneminde ek olarak önceki planlarda görülmeyen biçimde yurtiçi ve yurtdışında yaşanan gelişmelere karşı yıllık planların esnekliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Yabancı yatırımların girişini sağlayacak politikaların daha kapsayıcı hale gelerek genişletilmesi sağlanmaya çalışılırken,bir yandan da yap-işlet-devret modeli üzerine plan başında anayasal değişikliklerin hızlandırılması hususu gündeme alınmıştır.Her plan döneminde olduğu gibi ihracatın artırılması dış ticaret anlamında hedeflenen maddedir,buna yönelik amaçlar ise;Eximbank,kredi ve garanti mekanizmaları güçlendirilerek ihracatın finansmanına destek verilmesi,serbest bölge olanaklarından da faydalanılarak ürün çeşitlendirmesi,dış talebe göre ürün geliştirme ve sektörel ihtisaslaşma yoluna gidilmesi,yeni pazarlarda daha etkin olunması,Avrupa topluluğu ilkelerine uygun hareket edilerek gerekli düzenlemelerin yapılması yönündedir.

Plan Döneminde yılda ortalama % 15,9-17,5 oransal artışla toplam 161.649-164.029 milyon USD ihracat hedeflenmiştir,130.821 milyon \$ gerçekleşme ile hedefte aşağı yönlü sapma gerçekleşmiştir.1997 yılına kadar artış seyrinde olan ihracat rakamları Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krize rağmen dış talebin devam ettiğini göstermektedir.Fakat 1998 ve 1999 da kayda değer düşüş,TL'nin değer kaybı,Türkiye'nin rekabet gücünü de olumsuz etkilemiştir.1999 yılındaki düşük ihracatın en önemli sebeplerinden birisi de sanayinin büyük bölümünün üretildiği Marmara Bölgesi'nde yaşanan depremin sanayi üretimini etkilemiş olmasıdır (DPT,1995).

Tablo 7: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları:

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
1996	23 224 465	43 626 642	66 851 107	32 800 000
1997	26 261 072	48 558 721	74 819 792	32 800 000
1998	26 973 952	45 921 392	72 895 344	32 800 000
1999	26 587 225	40 671 272	67 258 497	32 800 000
2000	27 774 906	54 502 821	82 277 727	32 800 000

Kaynak: Tük ve DPT

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı döneminde,sanayinin,dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak adına teknoloji ve araştırma-geliştirme'ye önem veren,tüketiciyi her açıdan gözeten,çevreci yaklaşımla,nitelikli işgücünün önemini kavramış,tasarımın gücüne inanan ve küreselleşmenin avantajını yakalayabilmek için çağdaş işletme,üretim modellerini kullanan bilgi-teknoloji yoğun bir yapıya taşınması temelde hedeflenmiştir.Şimdiye kadar tüketim malları üreten ve ağırlıklı olarak hammadde tüketen emeğe dayalı sanayi yapısından bilgi ve teknoloji yoğunluklu sanayi yapılanmasına geçiş açısından politikalar uygulama kararı alınmıştır.Bunun yolu ise ihracatta yeni teknolojiler kullanarak Türkiye'nin pazardaki payını artırmaktan geçtiği öngörülmüştür.

Bölgesel kalkınma teşviklerinin etkin kullanımı ve Türk markası kullanımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir.Kobi'lerinuluslar arası pazarlarda etkinliklerini sürdürebilmeleri açısından kobilere pazarlama,tanıtım ve ticari faaliyetlerindeki eksikliklerini gidermek için sektörel dış ticaret şirketleri modeli teşvikinin sürdürülmesi,gümrüklerin modernize edilmesi,Uluslararası ticaret ve rekabet kuralları ile ilgili kuruluşlar tarafından ülke,sektör,ürün ve Pazar bilgileri için veri tabanı oluşturularak bu veri tabanlarından faydalanılması hedeflenmiştir.2005 yılında yürürlüğe sokulan Dahilde işleme rejimi kapsamında ülke kaynaklarının etkin kullanımı ve yurtiçi stokların devreye sokulması,özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde artan üretim miktarının, işlenmemiş olarak veya işlendikten sonra ihracata hazır olarak yönlendirilmeye sağlanması hedef alınmıştır.Yatırımlar noktasında,doğrudan yabancı yatırımların katma değerli projeler üretimi için önemi vurgulanmış,yabancıların çalışma ve mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemeleri yeterli düzeye getirilmesi gündeme alınmıştır.

Bu plan döneminde dünyanın ilk devlet destekli marka destek programı niteliğindeki TURQUALITY(Programının odağında, klasik ihracat desteklerinden farklı olarak salt ihracatı artırmak yerine firmaların markalaşma hedeflerine katkıda bulunmak yer alıyor.) projesi Türkiye’ye kazandırılmıştır.İhracatın toplamda % 68,6 oranında ve toplam 182.239 milyon \$ artış hedeflenmiştir.Toplamda 251.289 milyon \$ ihracat gerçekleştirilerek de belirlenen hedefin %37,9 oranla ötesine geçilmiştir. Rakamlarında gösterdiği üzere hedeflendiği gibi Türkiye bu dönemde uluslar arası pazarlarla daha entegre hale gelmiştir (DPT, 2000).

Tablo 8: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
2001	31 334 216	41 399 083	72 733 299	36 447 800
2002	36 059 089	51 553 797	87 612 886	36 447 800
2003	47 252 836	69 339 692	116 592 528	36 447 800
2004	63 167 153	97 539 766	160 706 919	36 447 800
2005	73 476 408	116 774 151	190 250 559	36 447 800

Kaynak: Tüik ve DPT

Dokuzuncu kalkınma planı döneminde ekonominin rekabet gücü artırılarak,katma değeri yüksek ve teknoloji ağırlıklı üretim yapısına geçerek ihracatı da bu ürün gamlarında artırmak hedeflenmiştir.Genel anlamda hedeflenen maddeler arasında istihdamın artırılması,beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlü hale getirilmesi,bölgesel gelişmenin desteklenmesi,kamu hizmetlerinin etkin hale getirilmesi gibi hedefler de bulunmaktadır.

Dış ticaret politikaları açısından uluslar arası marka oluşturulması için ihracatçıların tanıtım ve pazarlama noktasında desteklenmeleri,sanayi ürünleri ihracatında Ar-ge çalışmalarıyla katma değerli üretim yapısına geçilmesinin teşvik edilmesi(İhracat Stratejik Planı aracılığıyla),sektörel bazda ise telekomünikasyon,yazılım,eğitim,sağlık,savunma sanayi,kültür ve sanat ürünlerinin ihracatının da özendirilmesi teşvik edilmiştir.Bunların yanında Avrupa Birliği dışında kalan Avrupa ülkeleri,Orta Doğu ve Afrika ülkeleri,Türk Cumhuriyetleri’ni hedef Pazar baz alarak öncelikli çalışmalar yapılması,ihracatın finansmanı açısından da özellikle yatırım ürünlerinin ihracatını gerçekleştirenlere Eximbank kanalıyla destek sağlanması amaçlanmıştır.

Plan döneminde özellikle 2008 yılında tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik krizden Türkiye’de etkilenmiş,2008 yılından sonra Türkiye ihracatı daralmaya başlamıştır.Buna karşın 2011 ve 2012 yıllarında ihracatın artmaya başladığı da gözlenmektedir.Dönem sonunda toplamda 894.497 milyon \$ ihracat rakamına ulaşılmış ve hedeflenen rakamın %4.5 oranında ötesine geçilmiştir.İhracat rakamlarının artırılmasında maden ürünlerinin işlenip katma değer katılarak ihraç edilmesi ve emek yoğun sanayi yapısının ağırlıklı olarak yakın doğu ve Ortadoğu ülkelerine kaymasının Türkiye’ye bilgi yoğun sanayi yapısına geçmeyi zorunlu hale getirmesi olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Tablo 9: Dokuzuncu Kalkınma Planı Dış Ticaret Rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
2007	107 271 750	170 062 715	277 334 464	108 267 333
2008	132 027 196	201 963 574	333 990 770	108 267 333
2009	102 142 613	140 928 421	243 071 034	108 267 333
2010	113 883 219	185 544 332	299 427 551	111 000 000
2011	134 906 869	240 841 676	375 748 545	127 000 000
2012	152 461 737	236 545 141	389 006 877	149 000 000
2013	151 802 637	251 661 250	403 463 887	158 000 000

Kaynak: Tüik ve DPT

Onuncu kalkınma planı 2014 ve 2018 yıllarını kapsamakla beraber uzun vadede Türkiye’nin stratejik hedeflerini belirlemiş olduğu 2023 yılı hedeflerini de içermektedir.Planın genel hedefleri,Türkiye’nin yüksek gelir grubu ülkeler arasında olması,kaynakların etkin biçimde üretken alanlara kaydırılması,cari açığın stabil olarak makul seviyelere getirilmesi,İstanbul’un küresel finans merkezleri endeksinde ilk 25’te yer alması,Ar-ge harcamalarının artırılması,imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payının artırılması ve özellikle orta üstü,ileri teknoloji sektörlerinin payının artırılması,Türkiye’nin uluslararası ölçekte bölgesel bir lojistik üs haline getirilmesi gibi hedefler yer almaktadır.Öncelikli dönüşüm programları kapsamında dış ticaretle ilişkili olarak,ithalata olan bağımlılığın azaltılması programı,yerli kaynaklara dayalı enerji üretim programı,taşımacılıktan lojistiğe dönüşüm programı gibi programlar da plan kapsamına dahil edilmiştir.

Aslına bakılacak olursa önceki planlarla paralel olarak hedeflenen patent tescili ve uluslararası marka oluşturulması,ithalata bağımlılığı azaltmayı hedef alan büyük ölçekli yatırımları teşvik sisteminin hayata geçirilmesi,ihracat desteklerinde yine etkinliğin esas alınması ve gelişme potansiyeli olan sektörlerle öncelik verilmesi,Türkiye’ye kavram olarak yerleşmeye başlayan e-ticaretten ihracatın artırılmasında etkin olarak faydalanılması,bunun için mekanizmaların geliştirilmesi gibi politikaların uygulanması konusunda bu dönemde daha etkin olunmuştur.

Lojistik konusundaki gelişmelerin de Türkiye dış ticaretine olumlu bir katkı sağladığı söylenebilir.Lojistik alanında liman ve kıyı emniyetinin alınması için otomatik tanımlama sistemi devreye konulmuş,GAP Uluslararası Havalimanı ve Hatay Havalimanı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Kayseri, Denizli, Trabzon, Merzifon, Sivas, Balıkesir-Koca Seyit, Batman,Erzincan, Malatya, Kars, Iğdır, Elazığ, Ağrı,Adıyaman, Adana, Gökçeada meydanlarında yeni terminal binaları hizmete girmiştir.Ayrıca Yap-İşlet-Devret yöntemiyle yapılanMilas-Bodrum Havalimanı dış hatlar terminali, Sabiha Gökçen Havalimanı iç ve dışhatlar terminalleri, Adnan Menderes Havalimanı dış hatlar terminali, Esenboğa Havalimanı iç ve dış hatlar terminali ve ZaferHavalimanı hizmete açılmıştır.Bu gelişmeler dışında Türkiye’nin lojistik alanında bölgesel bir üs olma yolunda ilerlediğini,lojistik,depolama,hasaroluşumu,transfer süresi gibi maliyetlerin de bir nevi giderildiğini söyleyebiliriz.

Derinleşilen ve çok boyutlu hale getirilen küresel rekabet ortamının getirilerinin yanında risklerinin de göz önünde bulundurularak önlemler alınmasına planda yer verilmiştir.Bu önlemleri alıp rekabette öne çıkan ülkelerin kalkınma süreçlerinde başarılı olduğu görülmektedir.Türkiye’de geçmiş plan dönemlerinde yetersiz kalan çalışmaları bu dönemde gerekli programlarla dönüştürmeyi hedeflemektedir.Türkiye bu süreçte uluslararası ticarete hedeflenen doğrultuda nihai ürünler yerine ara mallar ve endüstri ürünlerine yönelik yapısal değişikliğin geri dönüşlerini almaya başlamış görünmektedir.Buna karşın Türkiye halen katma değerli üretim yapan gelişmiş ülkeler halkasında da yer alamamaktadır.2008 küresel krizinden sonra Asya ülkelerine kayan sanayi üretiminin Türkiye’nin gelişmiş ülkelerle olan ihracatın olumsuz etkilendiği de söylenebilir.

Plan döneminde 2018 yılına kadar ihracatta 277 milyar \$ hedeflenirken 2023 yılı için bu hedef 500 milyar \$’dır.Planın yürürlüğe konduğu yıl olan 2014 ‘de 157.610 milyon \$,2015 yılında 143.838 milyon \$ ve 2016 yılında 142.606 milyon \$ ihracat gerçekleşmiş,2018 yılına

2 sene kala hedeflenen rakamın %3.46 ötesine geçilmiştir.Sektörelbazda bakılacak olursa Türkiye'nin gelenekselticaret ortağı olan AB'ye yaptığı ihracattaorta düşük ve düşük teknoloji ürünlerinpayının arttığı gözlemlenebilir.

Plan kapsamında dış ticaretle alakalı olarak devreye sokulacak programlara bakacak olursak;

a)İthalata olan bağımlılığın azaltılması programı

İmalat sanayinin ihtiyaç duyduğu girdilerin üretimine dönük, yerli katma değeri artıracak ürün/tür üretiminin özendirilmesi, Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetlerinin,orta-yüksek ve yüksek teknolojiye sahipürünlerde yoğunlaşması,enerji, işgücü, ulaşım ve altyapı maliyetlerinin düşürülmesi, Yerli firmaların ölçek ve teknoloji yetersizliği veya küresel firmaların ölçek avantajinedeniyle yurtiçi üretim kapasitesi yaratılamayan ürün gruplarında yatırımların ülkemize çekilmesi,dâhilde işleme rejiminin gözden geçirilmesi,AB'nin tek taraflı olarak yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının ticareti saptırıcı, rekabeti bozucu etkilerinin azaltılmasını hedeflemiştir.

b)Yerli kaynaklara dayalı enerji üretim programı

Petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarının olabildiğince yerli üretimle karşılanması için yurtiçi yatırımların hızlandırılması,TPAO tarafından yürütülen yurtdışı petrol ve doğal gaz arama, sondaj ve üretim faaliyetleri ile yabancı ülke ve şirketlerle işbirliklerinin artırılması hedeflenmiştir.

c)Taşımacılıktan lojistiğe dönüşüm programı

Türkiye'nin lojistikteki uluslararası konumunun güçlendirilmesi,Sanayi ürünlerinin toplam maliyeti içindeki lojistik maliyetin yükünün azaltılması,nihai ürünlerin tüketim pazarlarına ulaşım süresinin kısaltılması, Komşu ülkeler ve dış ticaretimizin bulunduğu diğer ülkelerle gümrük işlemlerinin hızlandırılması, gümrüklerin fiziki ve beşeri kapasitesinin artırılması, gümrüklerde bilgi teknolojisinin kullanımının yaygınlaştırılması, Lojistik firmalarının taşımacılık yanında modern depoculuk anlayışıyla tedarik zincirini yönetecek şekilde yapılanması,lojistikte yerli küçük firmaların birleşmesinin desteklenmesi,lojistikfirmalarının teknoloji kullanımıile Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi, İhracatta hedef ve öncelikli ülkelerde lojistik merkezler kurulması,yeni ihracat güzergâhları oluşturulması hedeflenmiştir(Kalkınma Bakanlığı,Ankara 2013).

Tablo 10: Onuncu Kalkınma Planı Dış Ticaret rakamları

Yıllara göre dış ticaret				
Değer:Bin ABD \$				
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret hacmi	Hedeflenen ihracat
2014	157 610 158	242 177 117	399 787 275	166 500 000
2015	143 838 871	207 234 359	351 073 230	173 000 000
2016	142 600 000	198 617 392	341 161 849	155 000 000

Kaynak: Tüik ve DPT

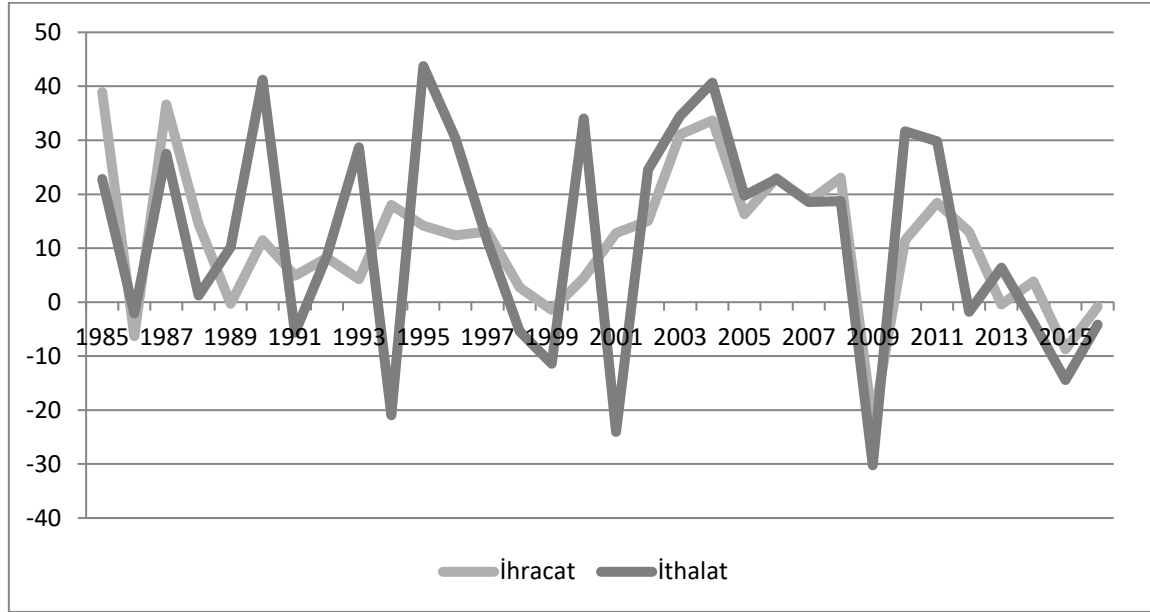
2.8.Kalkınma Planlarının Hedefleri

- Tüm kalkınma planlarında temel amaç milli gelirin yüksek ve istikrarlı bir hızda büyümesidir.
- Diğer bir hedef ise sanayileşmedir ve bunun için belirlenen sanayileşme modeli ithal ikameci sanayileşme modelidir. (1980 sonrası alınan istikrar kararları sonrası değişen ekonomi politikası çerçevesinde ihracat teşvikine dayalı bir sanayileşme politikası takip edilmiştir)
- Ödemeler bilançosu sorununun sağlıklı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir.
- Yeni istihdam imkânlarının oluşturulması ve işsizliğin azaltılması hedeflenmiş ancak bu sorunun uzun dönemde kendiliğinden çözüleceği benimsenmiştir.
- 1980 öncesi politikaların hepsinde sosyal adalet ve gelir dağılımı eşitsizliği sorunlarının uygulanacak sosyal ve mali politikalarla düzenleneceği hedeflenmiştir.
- Ayrıca bölgesel kalkınma farklarının giderilmesi, KİT'lerin yeniden organizasyonu, ekonomide verimliliğin yükseltilmesi, kentleşmenin sağlanması vb. gibi birçok amaç hedeflenmiştir.

Gerçekleşenlere baktığımızda ise ihracatın her plan döneminde hedeflenen rakamları yakaladığını söyleyemeyiz.5. 6. Ve 7. Plan kalkınma planı dönemlerinde aşağı yönlü sapmalar yaşanmıştır. Bu sapmalar sonucu ihracata dayalı kalkınma modelinin sürdürülebilirliği açısından önemli hamleler yapıldığı görülmüştür. Sonrasında Türkiye ihracatta üst üste rekorlar kırmıştır. Fakat küresel krizlerle birlikte 2014, 2015 ve 2016 yıllarında ihracatın hedeflenen rakamların altında gerçekleştiği görülmektedir. Kişi başına

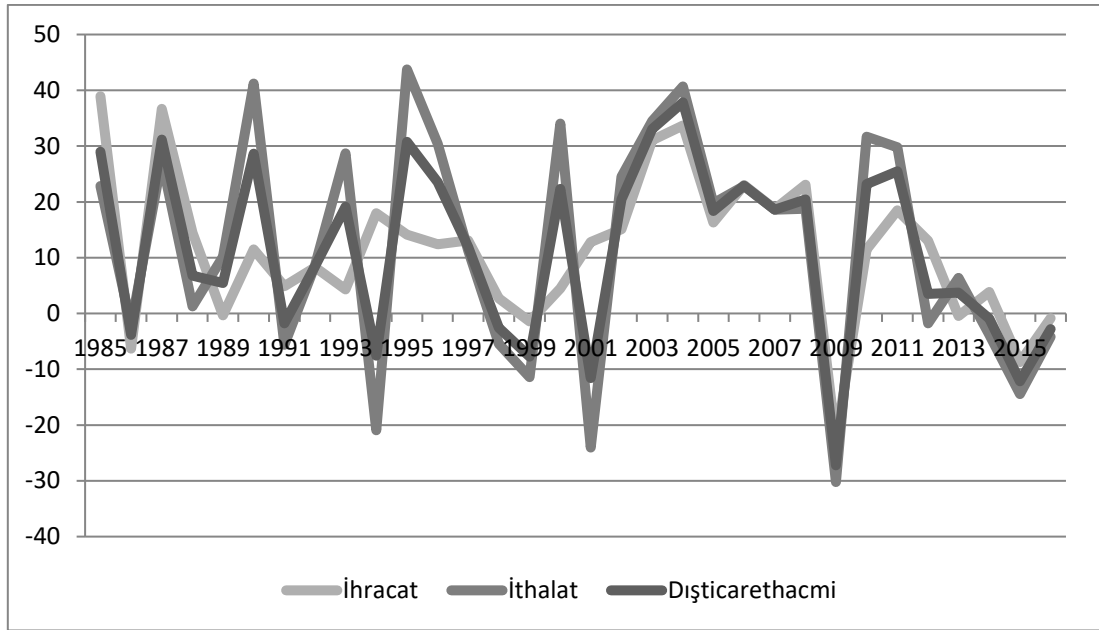
düşen gayrisafî yurtiçi hasıla ise Tüik rakamlarına göre 1998’de 1.151 TL iken, 10 yıl sonrası 2008’de 14.001 TL ve 2015’de 29.885 TL olarak kayda geçmiştir.

Grafik 1: Türkiye’nin yıllara göre ithalat ve ihracatındaki büyüme

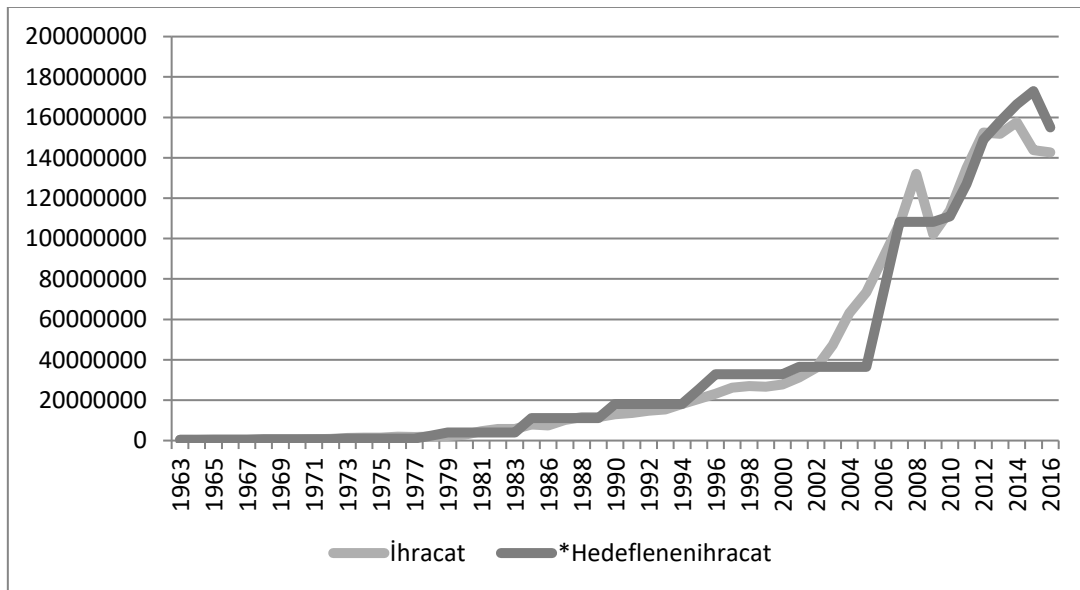
Grafik 1’de Türkiye’nin sanayi üretimine yoğunluk vermeye başladığı 1985 yılından 2016’ya dek ithalat ve ihracatının bir önceki yıla göre artış veya azalış durumu gözlemlenmektedir. Grafik bize dalgalı bir tablo sunmaktadır ve özellikle dikkat çeken ülkenin geçirmiş olduğu kriz dönemlerinde ciddi bir azalış trendine girdiği söylenebilir. Sonraki tablolarda da ihracatta artış yaşanan yıllarda sanayi üretim endeksindeki artışta gözlemlenebilmektedir. Dönem dönem ithalatın da ihracatla paralel seyir gösterdiği tabloya göre ihracata dayalı sanayide ithal aramalı ve hammaddenin önemli yer tuttuğunu da söyleyebiliriz.

Grafik 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminin Yıllara Göre Artış veya Azalışı

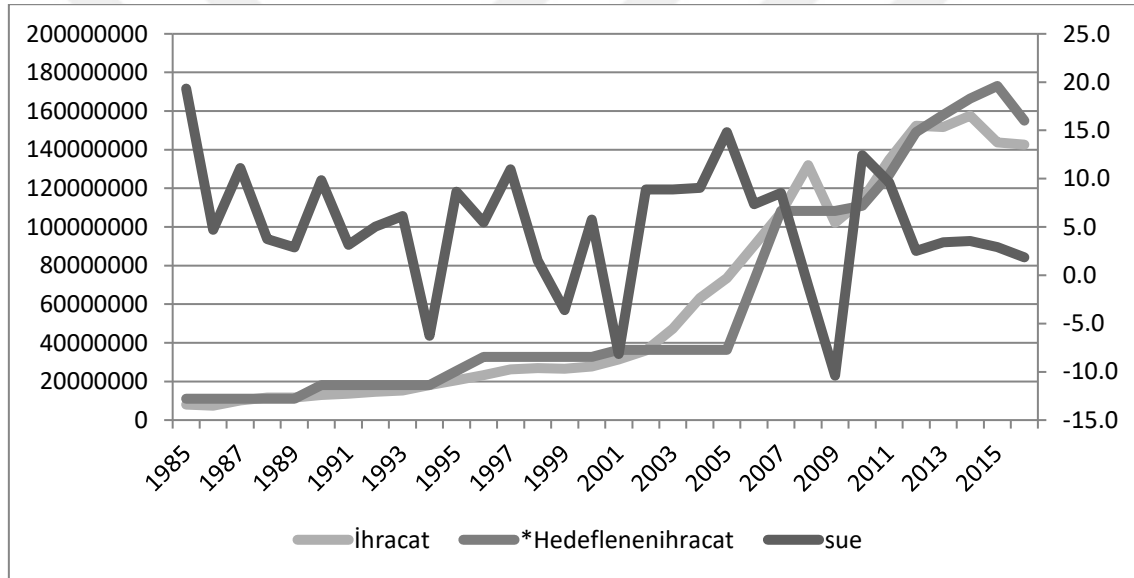
Yine Grafik 1 de olduğu gibi Dış ticaret hacmi de ithalat ve ihracattaki artış dönemlerinde artış göstermekte fakat bu artışın genel itibari ile dış ticaret açığından kaynaklandığını gözlemleyebiliriz. Ve yine kriz dönemlerinde dış ticaret hacminde gözle görülür düşüşlerin yaşandığını söyleyebiliriz.

Grafik 3: Türkiye'nin Yıllara Göre İhracat Hedefleri ve Gerçekleşen İhracat

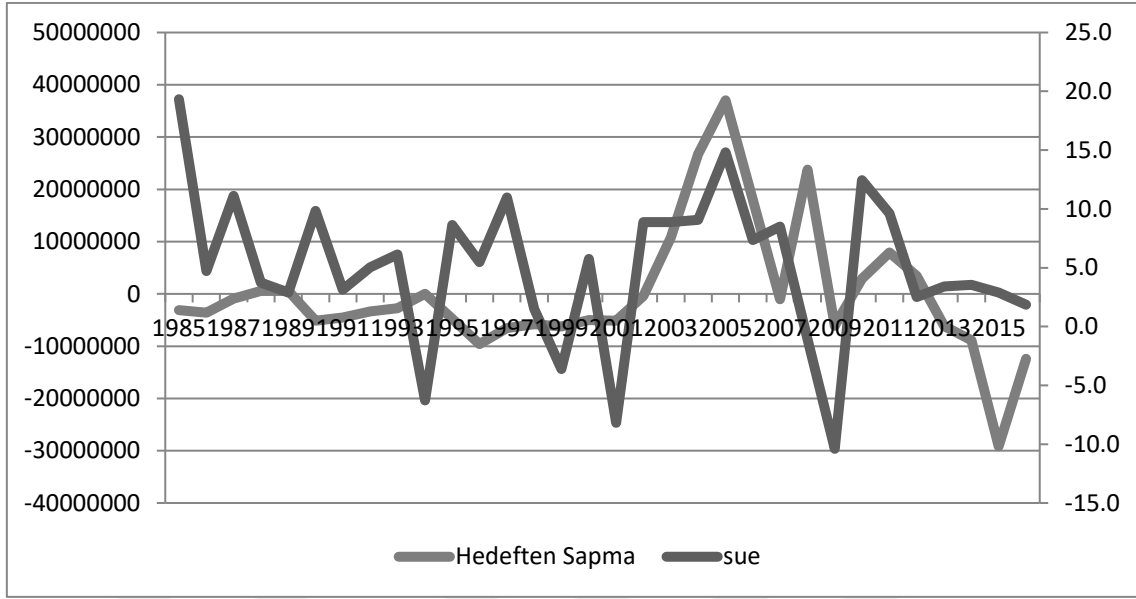
Planlı kalkınma deneyimine 1960'lı yıllarda başlayan Türkiye'nin tabloda görüldüğü üzere sanayi üretimine geçilen 1985 yılından itibaren ihracatında gözle görülüş bir artış yaşanmıştır. Planlarda verilen beş yıllık veya plan dönemini kapsayan toplam ihracat hedefleri plan döneminde yıllara eşit yayıldığı varsayarsak ülkenin geçmiş olduğu ekonomik kriz dönemleri haricinde hedeflenen ihracat rakamlarına ulaşıldığını söylememiz doğru olacaktır. Yine sonraki tabloda görüleceği üzere kriz dönemlerinde sanayi üretim endeksi de ihracatla hemen hemen paralel bir seyir göstermiştir.

Grafik 4: Türkiye'nin Yıllara göre İhracat Hedefleri, Gerçekleşen İhracat ve Sanayi Üretim Endeksi

İhracat hedeflerinin, yine plan dönemlerinde verilen hedeflerin yıllara eşit olarak dağıldığını varsayarsak, sanayi üretim endeksi dalgalı olmakla beraber ihracatla da paralellik göstermektedir. Kriz dönemlerinde Sanayi üretiminin de aşağı yönlü etkilendiğini görebilmekteyiz.

Grafik 5: İhracatta Yıllara Göre Hedeften Sapma ve Sanayi Üretim Endeksi

Türkiye planlı kalkınma dönemine girdikten sonra hedeflenen ihracat rakamlarının yine yıllara eşit olarak yayıldığını varsayarsak, ülkenin kriz dönemleri haricinde hedeften sapmadığını görebiliriz. Ancak kriz dönemlerinde bu sapma oldukça belirginleşmekte ve sanayi üretim endeksi de paralel olarak hassasiyet göstermektedir. Bu hassasiyet ihracatta olduğu gibi ithalatta da kendini göstermekte ve dış ticaret hacmini de etkilemektedir.

3. Kalkınma Planlarının Ortak Nokta ve Stratejileri

3.1. Türkiye’de Planlı Dönemde Öne Çıkan Diğer Stratejiler

3.1.1. Sanayileşme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, küresel çapta kalkınma amaçlı iktisadi politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Kalkınma probleminin çözümü için çeşitli argümanlar geliştirilmiş, kalkınmanın bileşenleri incelenmiş ve çözümleri üzerinde incelemeler yapılmıştır. Kalkınmayı sağlamanın yolunun, üretimle orantılı olduğu, üretimin de teknoloji ve katma değerli üretime yönelik sanayinin geliştirilmesine bağlı olduğu kalkınma sürecini deneyimlemiş ülkelerin göstermiş olduğu bir sonuçtur. Hatta teknolojinin üretimde en önemli bileşenlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda yakın bir tarihe dek iktisadi politikalar içinde teknoloji bileşeni yer almamış ve kalkınma ile olan ilişkisi göz ardı edilmiştir. Sanayileşmiş ülkelere baktığımızda (özellikle Asya ülkeleri) sektörel bazda yapılan incelemeler sanayide teknoloji yatırımlarının doğurduğu verimi göz önüne sermektedir.

Sanayinin önemi gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler açısından, yapısal değişiklik süreçlerinde oldukça büyüktür. Tarıma dayalı üretim modeli olan bir ülkede devlet desteği veya yatırımlar sağlanmadan sanayide yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi kolay olmamıştır. Tıpkı Doğu Asya örneklerinde olduğu gibi teknoloji politikaları ve sanayi politikaları birbirine bağımlı bileşenler olarak değerlendirilirse daha verimli sonuçların elde edilebildiği görülmüştür. Teknik ilerleme, sermaye birikimi ve uzmanlaşan beceriler sayesinde imalat sanayi, diğer alanlara nazaran daha hızlı büyüyerek zengin toplumlar oluşturabilir.

Türkiye’de planlı kalkınma döneminde sanayiye oldukça önem vermiştir. İlk dönem kalkınma planları İthal ikameci sanayi politikaları yürütürken, özellikle 1980’li yıllardan sonra daha liberal bir hal alan kalkınma planları ağırlıklı olarak ülkenin aramalı ve yatırım malları üretiminde daha ucuz maliyetle hammaddeye erişimini kolaylaştırmaya yönelik bir hale getirilmiştir. İthal ikameci politikaların amacı ise ilk başta ödemeler dengesini sağlayarak döviz tasarrufunu da beraberinde getirmek, dışa bağımlılığı azaltarak dış ticaret açığını ülkenin lehine çevirmek, sanayi ürünlerinin ithalatını azaltarak iç piyasayı sanayi üretimine yönlendirmektir, sermaye birikiminin sağlanmasıdır, fakat sanayinin kalkınmadaki rolü benimsenmeye başlayınca sanayi- kalkınma politikalarında liberalleşme adımları atıldığı görülmüştür (Egeli, 2001). Bununla beraber ihracata yönelik geliştirilen sanayi politikaları, ihracatı büyümenin önemli bir bileşeni olarak baz alan ve sanayi ürünleri ihracatı konusunda ihtisaslaşmayı hedefleyen ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çatısı altında ele alınmıştır. Stratejinin hedefleri arasında dış ticarete belli ürünlerde farklılaştırmaya gidilerek rekabet üstünlüğü sağlamak yer almaktadır (Kazgan, 1985)

Sanayi politikasının bahsedilen amaçlarından birisi de yerli sanayinin katma değerini yüksek katma değerli sektörleri destekleyerek artırmaktır. Bu sermayenin emek yoğun sanayilerdeki üretken kullanımından, sermaye yoğun sanayilerdeki göreceli olarak üretken olmayan kullanıma transferini gerektirir (Yoo, 1990). Teknoloji yaratan veya kaynakları geliştiren bazı aktiviteler yatırımcı firmanın bütün gelirleri/yararları kâr olarak ele geçirememesiyle sonuçlanabilir. Bu durumlarda koruma veya sübvansiyonlar dışsallık yaratan aktivitelerin kapsamını genişletebilir ve toplumsal fayda yaratabilir. Sanayi politikası gerekçelendirilebilir olsa da, sanayi politikası için çoğu geleneksel argümanlar analitik incelemeyi geçemiyor. Müdahale için durum gelişen ekonomilerde yeni, ihracat odaklı sanayiler için ve gelişmiş ekonomilerde yeni teknoloji yoğun sanayilerde daha güçlüdür. Sanayi politikasının araçları ise sektör seçimi ve buna yönelik desteklerin sağlanması,

pazarda sanayi sektörünün karşılaştığı teşvikleri ve fiyatları etkileyen faktörler, girdi maliyetlerinin sübvansiyonlarla azaltılarak veya gelirlerin yerli ve yabancı rekabetten korunarak artırılmasına yönelik araçlar, kuruluşlar aracılığıyla sanayi politikalarının etkinliğinin artırılması, kamu alımları, finansal destekler, teknoloji destekleri ve ölçek politikaları gibi araçlardır (Yülek, 2013).

Türk sanayinin dönüşüm safhaları ise şu şekilde sayılabilir; 1930-1950 yılları arasında sanayileşme ve kalkınmada kamu sektörünün lokomotif olarak Sümerbank, Etibank, Seka ve Karabük Demir Çelik fabrikasının kuruluşları, 1950-1960 arasında kamu sektörü büyümeye devam ederken, devlet teşvikleriyle büyük entegre özel sektör sanayilerinin kurulması, 1961-1980 arası planlı ve ithal ikameci sanayileşme modelinin uygulamaya alınması, küçük zanaatkarların ve sanayicilerin gelişmesi, geleneksel tarım ürünlerinin ihracatının yapılması, ithalatta yaşanan döviz sıkıntıları ve 1980 yılına dek yaşanan devalüasyonlar ile ekonomik krizler, 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomide serbestleşme sürecine girilerek ihracata dayalı büyüme modeline geçiş, bu dönemle beraber dış ticarete serbestleşmeye gidilmesi ve ihracata yönelik teşviklerin sağlanması, bu modelin kazandırdığı on binlerce kobi'nin sanayi sektörüne girişi, özel sektör işletmelerinin rekabet ortamı yaratmasıyla bu dönemden sonra kamu işletmelerinin ekonomide ağırlığının azalması, 1985'den sonra yabancı yatırımların başlaması, 1990 yılında Türk parası koruma kanunu'nun kaldırılmasıyla döviz alışverişinin ve dövizli işlemlerin serbest hale gelmesi, 1996 yılından sonra AB ile gümrük birliğine geçişle de beraber artan ihracat sayılabilir (Bolat, 2010) Bu tarihsel süreçte sanayileşmenin ve entegre politikaların önemini göstermektedir.

3.1.2. Eski Merkezi Planlı Ekonomilerde Özelleştirme

1980'li yıllardan beri dönüşüm sürecini yaşamış olan merkezi planlı ekonomilerde, dönüşüm sürecinden evvel üretim faktörlerinin de merkezi planlamaya dayalı olduğu görülmektedir. Bu merkezi yönetim üretimi toplumun ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamak üzere planlar yapmaktaydılar, bu üretim araçları devlet ve kooperatif mülkiyeti şeklinde yapılmaktalardı. Tam istihdama dayalı bu üretim modelinde emek piyasasının oluşumunu ortadan kaldırmış, fiyatların merkez tarafından belirlenmesi de piyasa ekonomisi işlevlerinin oluşmasını engellemiştir. Dönüşümün tam anlamıyla başladığı 1985 yılından sonra ise bu yapı yavaş yavaş kapitalist sisteme has bir yapıya doğru yol almıştır. Üretimin amacı sadece toplum ihtiyacının giderilmesinden çok üretim araçlarının etkin biçimde kullanılıp piyasa mekanizması düzenine girilerek fiyat, fayda maksimizasyonu hedeflenmiştir. Bu doğrultuda

özelleştirme dönüşümün tamamlanmasında, üretim faktörlerinin doğru ellerde daha faydalı şekilde kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak mülkiyet dönüşümü, özelleştirme programları kanalıyla sağlanabilmiştir (Dural,2007).

Özelleştirme,eski merkezi planlı ekonomilerde kapitalist sisteme has sınıfsal katmanların oluşmasında aracı rolü üstlenen ve kapitalist dönüşümü sağlamak için uygulamaya konulan bir araç olarak görülmüştür. Elllerinde üretim araçları bulunmayan ve mülkiyet hakkı da tanınmayan işçi sınıfı, üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfa emeklerini kullanarak ücretleri kadar pay alan ve bu döngüden çıkamayan bir sınıf olmuştur. Bu bağlamda özelleştirme, eski merkezi planlı ekonomiler baz alındığında tek başına mülkiyetin hukuki dönüşümünü sağlayan bir araç değil, mülkiyet ilişkilerinin dönüşüm sürecini de etkileyen, kapitalizme has sınıfsal farklılıkların doğmasını tetikleyen bir değişimin adı olmuştur.

Özelleştirme konusunda kuramsal görüşlere baktığımızda konu liberal, müdahaleci / keynesyen ve marxist yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Liberal yaklaşım açısından,piyasa mekanizmasının varlığı temel alındığından dolayı bireysel fayda ve karın maksimize edilebilmesi için özel mülkiyet kavramının önemli bir noktada konumlandırıldığı söylenebilir. Müdahaleci / keynesyen yaklaşıma göre bireyler seçimlerini yapmakta özgür değildirler ve piyasa mekanizmasının yetersiz kaldığı koşullarda devletin müdahale etmesi gerektiği fikri mevcuttur. Konunun özünde bireysel faydadan veya ekonomik işlevsellikten çok toplumun çıkarlarını da gözetmek amacıyla piyasa düzenleyici müdahalelerin gerekliliği önem arz etmektedir. Tekelleşme ve sosyal gruplar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi için özelleştirmeye karşı bu görüşün gerekli görüldüğünü söylemek mümkündür. Marxist yaklaşıma göre ise sermayenin belli bir grup elinde birikmesinin devlet tarafından müdahale edilmesi zorunluluğundan yola çıkarak, sermaye birikiminin bir bakıma da kapitalizmin kendisini kar oranlarının düşerek dönemsel krizlerinde oluşmasına yol açacağı görüşü hakimdir. Bu koşul kapitalizmin kendisini de tehdit altında tutan bir durumdur. Özelleştirme, belli dönemlerde devletin kapitalizmi yeniden yapılandırabilmesi için olanak sağlamaktadır (Dural,2007).

Sonuç olarak özelleştirmenin ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri, sektörel gelişmişlik seviyeleri, ekonomik yapıları gibi bir çok faktöre bağlı olarak etkisi olduğu söylenebilir (Özuğurlu, 2004, 2005).

3.2.Türkiye'nin 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı

2023 ihracat stratejisi ve eylem planı, sürdürülebilir ekonomi ve ülkenin ihracatını artırarak 500 milyar dolara çıkarmayı hedefleyen bir plandır. Ayrıca 2023 yılında GSMH'nin 2 trilyon dolar gibi bir rakama ulaşarak Türkiye'nin, dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında yer alması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak amacıyla Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İhracatçılar meclisi'nin ortak çalışması ile 2023 ihracat stratejisi ve eylem planı hazırlanmıştır.

Dünyada sanayi devrimi ile başlayan dönüşüm süreci, ülkelere kalkınmanın uluslar arası ticaret ve sanayinin gelişimi ile ne kadar ilintili olduğunu göstermiştir. Dönüşüm süreçlerinde her ne kadar korumacı ve serbest politikaların uygulamaları görülsede serbest politik yaklaşımların günümüzde ağırlıklı olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin de bu dönüşüm aşamasında özellikle son yıllarda ihracat rakamlarının artmasının yanı sıra tanıtım faaliyetlerinin sürdürülmesi, kalitenin artırılması gibi çalışmalarla dış piyasada itibarını artırdığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun başlarında dış ticaret anlamında alınan ilk aksiyon, Lozan Antlaşması'na ek nitelikte imzalanan Ticaret sözleşmesi olmuştur. Sözleşmenin hükümlerince 1923-1928 arası belli istisnalar dışında dış ticaret yasakları kaldırılmış ve bu gelişmeyle beraber 1929 yılında gümrük tarifesi uygulamaya alınmıştır. Bu dönemden, planlı döneme geçişe kadar (1960) tarım ağırlıklı ihracat yapısına sahip olan ülke, bu süreçte ithal ikameci bir dönem geçirmiştir. Türkiye'nin içine girmiş olduğu planlı kalkınma dönemi ya da özellikle, 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma modeli uygulanan dönemlerde Türkiye ihracatını oldukça artırmış ve hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. 1980 öncesi ağırlıklı tarım ürünleri ihracatı yapan Türkiye, 1980 yılından sonra tarım ürünlerinin ihracatını %95,6 gibi bir oranla sanayi ürünlerine geçiş sağladığı gözlemlenmektedir. Bu dönemin net bir yapısal geçiş dönemi olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de durum böyleyken, dünyada ise ihracat konusunda, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Çin ve Güney Kore, Rusya dışında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin üst sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Özellikle Asya ülkelerinin üretim potansiyelleri nüfusla orantılı olarak oldukça yüksek olup, batı ülkeleri ile bir yarış halindedirler.

2009 yılında tüm dünyada etkisini hissettiren küresel kriz döneminde Türkiye'nin ihracatında da düşüş görülmüştür. Buna karşın 102 milyar Dolar'lık ihracat gerçekleştirilerek

büyük başarı sağlanmıştır. 2010 yılında küresel krizle ilgili alınan önlemlerle, %11,5 oranında artış sağlanarak, 114 milyar Dolar ve 2011 yılında da %18,5 artışla 135 milyar dolar ihracat gerçekleştirilmesi kriz sürecinin dış ticaret açısından iyi yönetildiğini göstermektedir. 2016 yılı ihracat gerçekleşmesi ise 142.6 milyar dolar'dır. Kriz sürecinde yürütülen politikaların en önemlilerinden biri Pazar çeşitlendirilmesidir. Türkiye'nin bu süreçte, ihracatta Avrupa Birliği ile Pazar payı %57 iken 2011 yılında %46'ya gerilediği görülmektedir. Türkiye bu payı %10 Pazar payı bulunan Orta doğu ülkelerine kaydırarak %21'e artırarak pazarını çeşitlendirmiştir.

Genel Anlamda ihracatın gelişimini destekleyen faktörler arasında, ekonomide rekabet gücünü artırıcı politikaların uygulanması, büyümede istikrarlı yol izlenmesi ve makroekonomik anlamda istikrarlı bir ortam olması, orta vadeli plan, yıllık plan ve kalkınma planlarının yapısal reformlar gerçekleştirmesi, teknolojinin yaygın kullanımının özendirilmesi ve teşvik edilmesi, bunların yanında politikaların para ve maliye politikalarının birbirlerini destekler nitelikte olması sayılabilir. Para ve maliye politikalarının uyumlu olması,fiyatlarda istikrar sağlanması,enerji ve lojistik imkanlarının geliştirilmesi,finansal desteğe ulaşmanın büyük kuruluşlar kadar küçük işletmeler için de kolaylaştırılması gerek iç yatırımcı, gerekse uluslar arası yatırımcılar açısından Türkiye'yi cazibe merkezi haline getirerek,güvenilir bir liman konumuna getirici çalışmalardır. 2023 vizyonu için de bu çalışmaların uluslar arası itibar, rekabet gücü gibi avantajlar getireceği öngörülmektedir.

Pazar çeşitlendirilmesi çalışmaları doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya, Kanada, Polonya, Nijerya, Mısır, İran, Suudi Arabistan, Cezayir, Libya ve Ürdün hedef Pazar olarak anılan ülkeler olmuşlardır. Bu pazarlara giriş için 2010 ve 2011 yıllarında her ülke için ayrı olarak eylem planları hazırlanmış ve hedefler doğrultusunda bu ülkelere ihracatta büyük artış sağlanmıştır. Bu artış ülkenin toplam ihracatına oldukça katkı sağlamıştır.Sonraki iki yıl içinde ayrı hedef ülkeler belirlenmiş (önceki eylem planında bulunan ülkelere ek olarak Polonya, Endonezya, Irak, Kazakistan, Ukrayna, Japonya ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ve aynı şekilde ayrı ayrı eylem planları hazırlanmıştır. Bir diğer taraftan, ihracatçılara yönelik ticaret ve alım heyet programları ile fuarlar düzenlenmiş ve ihracatçıların pazara girişlerinde tanıtım, pazara giriş hakkında bilgi sağlanması gibi desteklerde bulunulmuştur.

Türkiye'nin ithal ettiği marka ürünlere baktığımız zaman aynı kalitede ürünlerde bile fiyat farklılığı göze çarpmakta,aynı ürünü Türkiye'nin daha ucuza ihraç ettiğini görmekteyiz.Bu noktada markalaşmanın önemi net olarak gözümüze çarpmaktadır. Strateji ve

Eylem Planı çerçevesinde “10 yılda 10 dünya markası” vizyonundan hareketle, küresel rekabette markalaşma programı olarak Turquality programı uygulamaya alınmıştır. Turquality programının amacı, Türk malı imajının oluşturulması ve Türk markalarının uluslar arası pazarda rekabet edebilir hale getirilmesidir. Program çerçevesinde, devlet yardımlarının, ihracata yönelik daha verimli hale getirilmesi için çalışılmıştır.

Türkiye dış ticaretinin bir diğer önemli sorunu ise uzun vadeli finansman sorunudur. Küresel rekabet ortamında sevk öncesi veya sevk sonra üreticilerin yeterli finansmanı sağlayamaması yerli üreticiyi finansman sorunuyla da karşı karşıya bırakmaktadır. Küresel anlamda, Türk ihracatçılara daha hızlı ve verimli destek olunabilmesi için yurtdışında temsilcilikler açılarak ticaret müşavirleri ve ataşelerin atamaları gerçekleştirilmiştir. Strateji ve eylem planı kapsamında önemle ele alınan bir diğer konu ise Eximbank kredileridir. Türk Eximbank, Türk ihracatçılara, ihraç mallarına yeni pazarlar bulabilmeleri, küresel pazarlarda paylarını artırabilmeleri, rekabet gücü sağlayabilmeleri vs. için orta ve uzun vadeli ülke kredileri ile, ihracat kredi sigortası ve garanti ile Türk ihracatçılara destek sağlamaktadır.

Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayabilmek için katma değerli ürünlerin üretimi, girişimciliğin ve yeniliklerin desteklenmesinin ve markalaşmaya gidilmesinin öneminin kavranmasıyla yeni teşvik sistemi hazırlanmıştır. Bu sistem kapsamında il bazlı bölgesel teşvik sistemi aracılığıyla, yatırım havzalarının meydana getirilmesi, lokomotif sektörlerin desteklenmesi, maliyetlerin azaltılması ve kümelenmenin sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye’nin ihracata yönelik üretiminin ağırlıklı olarak aramalı ve hammadde ithalatına bağımlı olması dış ticaret açığını da beraberinde getirmektedir. Bu bağımlılığı azaltmak maksadıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından yürütülen İhracata yönelik üretim stratejisi eylem planı, dünya girdi kaynaklarındaki dengesizlik ve belirsizliklerin, bu girdilerin doğal kaynaklara dair oluşturduğu kaygıların piyasada fiyatlar üzerinde yaratacağı dalgalanmaların doğuracağı riskleri minimum seviyeye getirmeyi hedeflemektedir.

Eylem planı’nın vizyon ve hedeflerinden söz edecek olursak, her eylemin en az bir stratejik hedefi kapsadığını görmekteyiz; Bu hedefler:

a. Pazar Payı

- Mevcut Pazar paylarının artırılması
- Yüksek büyüme potansiyeli olan hedef pazarlarda Pazar payının artırılması
- ihracatçı sayısının ve ihracat kapasitesinin artırılması
- Türk markalarının bilinirliğinin artırılması

-İhracatçıların küresel alanda rekabetçiliklerinin artırılması

b. Yatırım- Altyapı

-Uluslar arası rekabetçiliğin artırılmasına yönelik lojistik altyapısının güçlendirilmesi

-Uluslar arası rekabetçiliğin artırılmasına ve rekabetçi üretim koşullarının oluşturulmasına yönelik yatırım ortamının iyileştirilmesi

-Dış ticarete konu olan alanlarda yabancı yatırımcının ülkemize çekilmesi

-Doğru bilgi ve Pazar istihbaratına hızlı erişimin temin edilmesi

-İhracatın katma değerini artırmak amacıyla yerli hammadde ve aramalı tedarikinin geliştirilmesi

c. Çevre

-İhracat yapısının çevre ve sürdürülebilir büyümeye ilişkin yükümlülüklerle uyumlandırılması

d. Teknoloji

-İhracatta yenilikçilik ve Ar-ge'ye yönelik yatırım ve uygulamalar ile ileri teknolojili ürün ihracatının artırılması

e. İşbirlikleri

-İkili ve çoklu uluslar arası ticaret işbirliklerinin güçlendirilmesi

-İhracatçıların kamu-özel sektör-STK'lar-üniversite ile ilişkilerinin geliştirilmesi

f. Finansman

-Finansman enstrümanlarının ve ticaret destek araçlarının artırılması ve verimli kullanımının sağlanması

g. İnsan Kaynağı

-Yüksek verimli ve nitelikli insan sermayesinin artırılması

-İhracat yapısının iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması yoluyla güçlendirilmesi

h. Mevzuat

-İhracata yönelik mevzuat, yasal düzenleme ve yönetmeliklerin sektörel öncelikler gözetilerek etkinleştirilmesi

i. İzleme-Değerlendirme

-2023 ihracat stratejisi ve performans programı'nın etkin yönetiminin sağlanması

2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı; 9 eylem alanı için belirlenen 19 stratejik hedeften ve bu hedeflere ulaşmak için benimsenen performans göstergeleri ile 72 adet eylemden oluşan kapsamlı bir yol haritasını içeren bütünsel bir çerçeveden oluşmaktadır. Bu bütünsel çerçeve; bilimsel ve teknolojik dönüşümünü tamamlamış, ulaşım ve lojistik altyapısı güçlü, katma değeri yüksek ve ileri teknoloji ürünler ihraç eden, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir ihracat artışını gerçekleştiren bir Türkiye'ye ulaşmayı öngörmektedir. 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanırken, Türkiye'yi 2023 hedeflerine taşıyacak bu uzun dönemli stratejik planın basit, kolay anlaşılabilir, takip edilebilir, ölçülebilir ve yönetilebilir özellikte olması gerekli görülmüş; Türkiye'nin özel şartları da dikkate alınarak, “Kurumsal Performans Yönetim Modeli'nin Dengeli Başarı Göstergesi Yaklaşımı (BalancedScorecard)” yöntemi benimsenmiştir. 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı; Yüksek Planlama Kurulu (YPK) tarafından onaylanmış ve 13 Haziran 2012 tarihli ve 28322 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2010).

2023 hedefleri çerçevesinde, Kalkınma Bakanlığı'nın açıklamış olduğu orta vadeli programda ihracat hedefleri şu şekildedir; 2017: 153.3 milyar USD, 2018: 170 milyar USD, 2019: 193.1 milyar USD. Aynı programda ithalat hedefleri ise şu şekilde bildirilmiştir: 2017: 214 milyar USD, 2018: 236.9 milyar USD ve 2019:261.8 milyar USD.

Sonuç

Türkiye coğrafi konumu itibari ile doğu ve batı arasında tarih boyunca köprü konumundadır. Coğrafi konumu özellikle Türkiye'nin dış ticaret anlamında Pazar çeşitlendirmesi ve lojistik gibi konularda büyük rakiplerine kıyasla büyük bir avantaj sağladığını söyleyebiliriz. Tabi ki bu avantajlar üretim, verimli politikalar ve etkili yönetim olmadan tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Türkiye'de bu doğrultuda tarih boyunca çalışmalar yürütmüştür. Özellikle, Cumhuriyet sonrası dönemde büyüme ve kalkınma konusunda ciddi adımlar atılmış ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşundan sonra uygulamaya alınan planlarla bu konuda rakamsal olarak da somut gerçekleştirmeler olduğu görülmüştür. Eldeki tüm göstergeler ve deneyimlenmiş planlamalar göstermektedir ki kalkınma için planlamanın rolü oldukça büyüktür. Her ne kadar planlanan dışında değişkenler gidişatta etkili olsalar da genel itibari ile planların sonuçlarının hedeflenenleri gerçekleştirmek için yol gösterici nitelikte olmuştur. Türkiye geçirmiş olduğu kriz süreçlerinde de en çok nitelikli işgücü ve teknoloji anlamında sıkıntılar yaşamıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için katma değerli çıktı veren sanayinin kalkınma konusunda büyük öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle beş yıllık planlama dönemlerine baktığımızda ihracatın artışıdaki büyük payın sanayi sektörünün oluşturduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar planlı dönemlerin ilk yıllarında ithal ikameci bir politika izlense de ülkenin sanayi üretimi için daha makul hammadde ve aramalarına ulaşmak açısından bu ürünlerin ithalatında devlet üreticiyi korur nitelikte bir yol izlemiştir. Geçmişte tarım sektöründe iyi bir üretici durumunda olan Türkiye, dış yardımların tarım sektörüne zorunlu yönlendirildiği dönemlerde bile ihracat anlamında bu sektörden yeterli kazanç elde edememiş ve büyümenin yolunun emek-yoğun sanayiden sıyrılarak bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sanayi sektörünün bu süreçte ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, ihracatçılara yönelik kredi destek paketleri, teşvikler, gümrük anlaşmaları ve ticaret odaları, ihracat birlikleri gibi kuruluşlarla desteklenmesi ülkenin büyümesinde ve ihracatın hacim kazanmasında büyük katkı sağlamıştır. 1960 sonrasında TÜİK istatistiklerine göre planlı dönemlerin dış ticaret rakamları da planlı dönemlerde kazanılan hacmi net olarak ortaya koymaktadır. Bu rakamlarda tek başına planlamanın rolü olduğunu söylemek yanlış olacaktır, bu süreçte ülkede gerçekleşen yapısal değişiklikler, eğitim, nüfus yapısı, tüketim alışkanlıkları vs. gibi bir çok sebep bulunmaktadır fakat planların içeriği incelemenin de gösterdiği gibi bir çok bileşeni kapsadığından yapısal değişiklikler bu süre zarfında kendini doğurmuştur. Hedeflere büyük ölçüde ulaşıldığını söylemek mümkündür, fakat planlanan hedeflerde dönem dönem yaşanan

aşağı y6nl6 sapmalar da g6r6lmektedir, ki bu noktada 6lkenin yapısal değişikliklere giderek d6nemin gereklilikleri 6er6evesinde hedeflere kısa s6rede yeniden ulaştığı g6r6lm6řt6r. 2023 stratejisi doğrultusunda hedeflenen dış ticaret rakamları, 2017 yılının ilk 6 ayda a6ıklanan ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında (ihracat: 77.453 milyar USD ve ithalat: 108.324 milyar USD) yıl sonu i6in hedeflerin yarısına neredeyse ulaşılmış olduğu g6zlemlenmektedir. Bu doğrultuda ihracata ve sanayiye dayalı b6y6me modelinin,6lkenin 2016 yılında ge6irmiş olduğu darbe girişimi ve ter6r olaylarının etkilerine rağmen 2023 hedeflerine ulaşabilmede 6nemli rol oynadığını s6ylemek m6mk6n olabilir.

Kaynakça

- Ağayev, Seymur. (2010). “**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleme ve Panel Nedensellik Analizleri**”, Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi 12/1.
- Ağayev, Seymur. (2011). “**İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümleme ve Panel Nedensellik Analizleri**”, Ege Akademik Bakış, Cilt 11, Sayı: 2.
- Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu, Ömer. (2004). **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 9,1, 43-62.
- Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü. (2000). **Dünya Yayıncılık**, 7. Baskı.
- Aslund, Anders, Boone, Peter ve Johnson, Simon. (2001). **Escaping the Under- Reform Trap**. IMF Staff Papers, 2001, 48, 4-5.
- Awokuse, Titus O. (2003), “**Is the export-led growth hypothesis valid for Canada?**”, Canadian Journal of Economics
- Blecker, R. A. (2009). “**Long-Run Growth in Open Economies: Export-Led Cumulative Causation or a Balance-of-Payments Constraint?**”. Research Network Macroeconomics and Macroeconomic Policies, Germany.
- Bolat, Ömer, (2010). **Sanayinin değişen yüzü**, istanbul üniversitesi - 34. iktisatçılar haftası – panel.
- Dural, Betül Yüce. (2007). **Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişleri ve Bu Sürece Avrupa Birliği’nin Katkıları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SBE, Anadolu Üniversitesi.
- Egeli, Hüseyin Avni. (2001). **Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 150-151.
- Ekonomi Ansiklopedisi. (1991). Milliyet.

- Gandolfo, G. (1998). **International Trade Theory and Policy**. Germany: Springer.
- Gömlüksiz, Mustafa ve Alagöz, Mehmet. (2012). **İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım ‘BRIMCH’ ülkeleri ve Türkiye Örneği**, Selçuk Üniversitesi, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.
- Güran, N. ve Aktürk, İ. (1997). **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Karınca Matbaacılık, İzmir
- Han, Ergün. (1999). **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Yayınları, Eskişehir.
- Hesapçıoğlu, Muhsin. (1984). **Türkiye’de İnsan Gücü ve Eğitim Planlaması**. Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara.
- Hiç, Mükerrrem (1979). **Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye**, 3. Baskı, İstanbul.
- Jin, Jang C. (2000), “**Openness and growth: an interpretation of empirical evidence from East Asian countries**”, The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. (2004). **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi.
- Kösekahyaoglu, Levent ve Şentürk, Canan. (2006). “**İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**” Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, 2(4)
- Küçükaksoy, İsmail. Çifçi, İsmail. Özbek, Rabia. (2015) **İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması**, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dergisi. <http://dx.doi.org/10.18074/cnuiibf.226>
- Marer, Paul. (1992). **Historically Planned Economies, A Guide to the Date**, World Bank 1992.
- McCombie, J. S. L. and A. P. Thirwall (1994). **Economic Growth and the Balance of Payments Constraint**, USA: Macmillan Press.
- Nellis, W. J. ve Yoo, C. S. (1990). “**Issues concerning shock temperature measurements of iron and other metals**”. Journal of Geophysical Research 95.

- Olgun, Hasan (1979), “**1979 Yılında Türk Ekonomisinde Ana Gelişmeler**” ODTÜ Gelişme Dergisi
- O’Neill, Jim. (2001). “**Building Better Global Economic BRICs**”, Goldman Sachs Global Economics Paper No: 66.
- Özcan, Burcu ve Özçelebi, Oğuzhan. (2013) **İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?**, Yönetim ve Ekonomi, 2013, 20, 1.
- Özdemir, Volkan. (2014). **Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri**, Marmara Üniversitesi, (https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf)
- Özügürlü, Hilmiye Yasemin. (2005). “**Eski merkezi planlı ekonomilerde özelleştirme, Rusya örneği**”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2:2, 3:1.
- Pıçak, Murat. (2010). **Planlı Kalkınma Dönemi Türkiye İhracat Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme**. Mevzuat Dergisi, 13, 148.
- Robbins, L. (1970). **The Theory Of Economic Development In The History Of Economic Thought**, Macmillan St Martin’s Press, İngiltere.
- Sakınç, Süreyya. (2005). **Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar**., Emek Matbaacılık ve Yayıncılık, 2005, Manisa.
- Sandalcılar, Ali Rıza. (2012). “**BRIC ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki**.” Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Shirazi, Nasim Shah ve Manap, Turkhan Ali A. (2005). “**Esport-Led Growth Hypotesis: Further Econometric Evidence from South Asia**”, The Developing Economies, 43.
- Somuncuoğlu, Anar. (2001). **Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri- Geçiş ve Büyüme Stratejileri**, Ankara.
- Takım, Abdullah. (2011). **Türkiye’de 1960- 1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları**, Maliye Dergisi, sayı 160.
- Todaro ve Smith. (2008). **Economic Development**, 10. Baskı, Pearson publications.

Topcu, Betül Altay, (2011). **Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi**, Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

Ulutürk, Süleyman. (1998). **Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, 1. baskı, Ankara.

Utkulu, U. (2005), **Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, No: 09.1600.0000.000 / DK.05.055.389, İzmir.

Yıldırım, Ertuğrul. (2015). **İhracata Dayalı Büyüme İllüzyon’mu? Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testlerinden Kanıtlar**, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 39.

Yıldırım, Kemal, Bakırtaş, İbrahim ve Yılmaz, Rasim. (2007). **Makro İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 3. Baskı.

Yılmaz, Aslı. (2012). **Türkiye’de planlama politikası ve yönetim, Planlamanın Siyasal İktisadi ve Yönetimsel Kuruluşu**, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Yülek, Murat. (2013). **T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Stratejisinde İyi Uygulama Örnekleri**.T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Rapor.

<https://data.worldbank.org> (Erişim tarihi 18.03.2017)

<https://www.deik.org.tr> (Erişim tarihi 09.10.2017)

<http://www.invest.gov.tr> (Erişim tarihi: 18.03.2017)

<http://www.kalkinma.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.03.2017)

<http://www.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 19.05.2017)